

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет економічних наук
Кафедра економічної теорії

Кваліфікаційна робота

освітній ступінь – бакалавр

на тему: **ІННОВАЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ
ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

Виконала: студентка 4-го року навчання,

Спеціальність: 051 «Економіка»

Богданова Анна Дмитрівна

Наукова керівниця: Артёмова Т.І.

доктор економічних наук, доцент

Рецензент: Бандура О.В.

доктор економічних наук, доцент

Кваліфікаційна робота захищена

з оцінкою _____

Секретар ЕК _____ « ____ » _____ 20 ____

р.

Київ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМ І ЗАСОБІВ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ ЕКОНОМІКИ	7
1.1 Основні економічні теорії, що пояснюють механізми відбудови	7
1.2 Міжнародний досвід постконфліктного відновлення економік.....	22
1.3 Висновки до 1 розділу.....	32
РОЗДІЛ 2. ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ВІДБУДОВИ	34
2.1 Цифрові технології та діджиталізація як основа інноваційного відновлення	34
2.2. Зелені технології та сталий розвиток у процесі відбудови	37
2.3 Технології соціальної адаптації та реінтеграції	46
2.4 Висновки до 2 розділу.....	54
РОЗДІЛ 3. ПОЄДНАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ДОПОМОГИ ТА ПРИВАТНИХ ІНВЕСТИЦІЙ ЯК ДЖЕРЕЛ ІННОВАЦІЙНОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ.....	55
3.1 Міжнародна допомога як каталізатор інноваційного відновлення....	55
3.2 Мобілізація приватних інвестицій для повоєнної відбудови	60
Основні види концесійних контрактів.....	67

3.3 Цифрові платформи для забезпечення прозорості використання коштів на відбудову	68
3.4 Висновки до 3 розділу.....	71
ВИСНОВКИ	73
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	75

ВСТУП

"Never let a good crisis go to waste" — Вінстон Черчилль

Ця відома фраза влучно відображає сутність викликів, з якими зіткнулася Україна внаслідок російської агресії. Історичний досвід Європи показує, що кризові ситуації створюють унікальні можливості для кардинальних змін та впровадження інновацій, які в звичайних умовах зустріли б суттєвий спротив або потребували б значно більше часу для реалізації. Для України повоєнна відбудова може стати не лише процесом відновлення зруйнованого, але й шансом фундаментальної трансформації економіки на засадах сталого розвитку, цифровізації та європейської інтеграції.

Повномасштабна війна, розв'язана Російською Федерацією проти України, спричинила безпрецедентні руйнування інфраструктури, промислових об'єктів, приватних підприємств та завдала значних збитків економіці країни. *Прямі збитки інфраструктури України через війну зросли до \$170 млрд — оцінка KSE Institute станом на листопад 2024 р. Потреби на відновлення України протягом наступного десятиліття мають скласти 524 млрд доларів.* Це демонструє новий звіт Світового банку про оцінку збитків і потреб (RDNA4), що виникли внаслідок широкомасштабного російського вторгнення. Тож очевидно, що в таких умовах питання повоєнної відбудови економіки України набуває особливої актуальності та вимагає розробки інноваційних підходів, які дозволять не просто відновити зруйноване, а й модернізувати національну економіку відповідно до сучасних світових тенденцій та викликів.

Актуальність теми. Актуальність теми обумовлена необхідністю формування ефективної моделі повоєнної відбудови економіки України, яка сприятиме її структурній трансформації, підвищенню конкурентоспроможності, успішній інтеграції до європейського

економічного простору та забезпеченню сталого розвитку. Через обмеженість ресурсів особливого значення набуває пошук інноваційних інструментів, які дозволять максимально ефективно використати наявні можливості та залучити додаткові міжнародні ресурси та приватні інвестиції.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є розробка теоретико-методологічних засад та практичних рекомендацій щодо формування інноваційної моделі повоєнної відбудови економіки України.

Об'єктом дослідження є процеси повоєнної відбудови національної економіки у контексті ретроспективи світового досвіду.

Предметом дослідження є інноваційні інструменти та механізми повоєнної відбудови економіки України.

Методи дослідження. *Історико-порівняльний метод* застосовано для вивчення світового досвіду відбудови національних економік (повоєнного відновлення країн Європейського Союзу, Хорватії, Південної Кореї, Японії тощо); *метод абстрагування* вжито для виокремлення найбільш суттєвих інноваційних інструментів відбудови; *методи індукції та дедукції* використано для аналізу окремих успішних практик при формулюванні загальних принципів та конкретних рекомендацій інноваційного відновлення, виходячи з теоретичних моделей інституційної економіки та концепції сталого розвитку; *на основі статистичних методів* здійснено оцінювання ефективності застосування для повоєнного відновлення моделей цифрової трансформації та зелених технологій; *системний підхід* використано для розгляду повоєнної відбудови як складної системи взаємопов'язаних компонентів, де трансформація кожного елемента впливає на цілісне функціонування економіки.

Інформаційну базу дослідження становлять теоретико-методологічні напрацювання щодо засад повоєнної відбудови економіки в межах неокласичного та інституціонального напрямів економічної науки, законодавчі та нормативно-правові акти України, статистичні дані Державної

служби статистики України, Національного банку України, Міністерства економіки України, аналітичні матеріали міжнародних організацій (Світовий банк, МВФ, ЄБРР, ООН), наукові публікації авторитетних українських та зарубіжних вчених, актуальні інтернет-джерела.

Наукова новизна одержаних результатів. На відміну від традиційної наукової фіксації суспільної уваги на класичних прикладах застосування Плану Маршалла для повоєнного відновлення Німеччини та Японії, здійснено порівняльний аналіз менш дослідженого, але більш релевантного для України хорватського досвіду пост-конфліктної реконструкції економіки. Обґрунтовано актуальність поєднання методологічного потенціалу концепції "критичного моменту" та теорії "інклюзивних інститутів" Д. Аджемоглу і Дж. Робінсона для відстеження синергетичних ефектів інституційних трансформацій в умовах повоєнної відбудови економіки України. Розкрито значущість використання продуктивного потенціалу плавучих сонячних електростанцій, з урахуванням специфіки наявних водних ресурсів України, для реалізації програм національної енергетичної безпеки. Аргументовано доцільність застосування данського досвіду "цифрових двійників" та платформ циркулярної економіки в українському контексті. Визначено напрями адаптації інноваційних фінансових механізмів (Payment by Results, облігації соціального впливу) для залучення приватних інвестицій до проєктів повоєнної відбудови. Запропоновано концепцію "Українського цифрового дива" як стратегічного підходу до використання існуючих національних переваг у сфері ІТ для повоєнного відновлення.

Практичне значення одержаних результатів полягає у *формуванні комплексного бачення повоєнної відбудови України з урахуванням міжнародного досвіду та національної специфіки*. Запропоновані інноваційні інструменти за відповідного методичного доопрацювання можуть бути корисні органам державної влади при розробці нормативного супроводу програм економічного відновлення, соціальної адаптації та реінтеграції,

впровадження цифрових платформ координації процесів відбудови, налагодження конструктивного діалогу з міжнародними донорами та приватними інвесторами щодо пріоритетних напрямків та механізмів фінансування відбудови.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМ І ЗАСОБІВ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ ЕКОНОМІКИ

1.1 Основні економічні теорії, що пояснюють механізми відбудови

Визначення теоретичних засад повоєнної відбудови країн є необхідною складовою розробки концептуального підґрунтя програм післявоєнного облаштування економіки України. Такі засади, на нашу думку, можна сформулювати, спираючись на вагомі методологічні напрацювання економічної науки у ХХ – на початку ХХІ ст.

Кейнсіанська теорія.

Кейнсіанську економічну теорію, що розроблена британським економістом Дж. М. Кейнсом, можна вважати революційним підходом до розуміння функціонування економіки та ролі держави в економічних процесах. Основні положення цієї теорії були викладені у фундаментальній праці Кейнса "Загальна теорія зайнятості, процента і грошей" (1936).

Відомий британський економіст та історик економічної думки Роберт Скіделські зазначає: *"Кейнсіанська революція забезпечила теоретичну основу для розширення економічної ролі держави, що стало визначальною рисою повоєнного періоду"*[28,с.45].

Одним із найважливіших положень кейнсіанської теорії є концепція мультиплікатора, згідно з якою початкові інвестиції призводять до багаторазово більшого зростання національного доходу. Це відбувається через ланцюгову реакцію витрат: початкові інвестиції створюють доходи для певних економічних суб'єктів, які, своєю чергою, збільшують власні витрати, створюючи доходи для інших, і так далі.

Мультиплікатор = $1 / (1 - MPC)$

де MPC (Marginal Propensity to Consume) — гранична схильність до споживання, що показує, яку частину додаткового доходу люди витрачають на споживання.

Наприклад, якщо $MPC = 0,8$ (тобто 80% додаткового доходу витрачається), то мультиплікатор дорівнює $1/(1-0,8) = 5$. Це означає, що кожна гривня державних інвестицій генерує 5 гривень додаткового національного доходу через ланцюгову реакцію витрат.

У контексті повоєнної відбудови ця концепція обґрунтовувала високу ефективність цільових державних інвестицій у ключові сектори економіки, здебільшого в інфраструктуру. Економісти Бредфорд Де Лонг і Баррі Ейхенгрін у роботі *"The Marshall Plan: History's Most Successful Structural Adjustment Program"* (1991) зазначали, що мультиплікативний ефект від програм повоєнної відбудови, зокрема Плану Маршалла, значно перевищував початкові вкладення, що сприяло "економічному диву" в Західній Європі. Дослідники виявили, що кожен долар допомоги за Планом Маршалла генерував приблизно 3-4 долари додаткового ВВП у країнах-отримувачах. Такий високий мультиплікатор пояснювався не лише прямим впливом інвестицій, але й подоланням "вузьких місць" у виробництві, збільшенням довіри інвесторів та створенням умов для технологічної модернізації [14,с.23-25]. Більш детальний аналіз Плану Маршалла як моделі міжнародної підтримки повоєнної відбудови буде представлено в подальших розділах цієї роботи.

В теорії Кейнса наголошується на важливості підтримання достатнього рівня сукупного попиту для забезпечення економічного зростання та повної зайнятості. У контексті повоєнної відбудови це означало необхідність:

- масштабних державних інвестицій в інфраструктуру (транспорт, енергетика, комунікації);
- програм соціального забезпечення для підтримки доходів населення;

- стимулювання приватних інвестицій через механізми державних гарантій та пільгового кредитування.

Професор Колумбійського університету Адам Тузе зазначає, що повоєнна відбудова Європи стала найбільш успішним випадком застосування кейнсіанських принципів в історії, демонструючи, як скоординоване стимулювання попиту може призвести до тривалого економічного зростання [44].

Відомо, що Кейнс був прихильником міжнародної координації економічної політики, отже ймовірно, його пропозиції посприяли створенню валютно-фінансового устрою на Бреттон-Вудській конференції. В результаті цієї конференції були створені такі інституції: Міжнародний валютний фонд (МВФ) та Світовий банк. Вони стали важливими інструментами підтримки повоєнної відбудови, а система фіксованих валютних курсів, що була центральним елементом Бреттон-Вудської системи, забезпечила стабільність, що була конче необхідною для відновлення міжнародної торгівлі та інвестицій у повоєнний період. Як зазначає Баррі Ейхенгрін: "міжнародна валютна стабільність стала одним із ключових факторів успішної повоєнної відбудови Європи, забезпечуючи передбачуване середовище для торгівлі та інвестицій" [15, с.142].

Теорія Йозефа Шумпетера та інноваційний підхід до відбудови.

Якщо Кейнс зосереджується на необхідності державного стимулювання сукупного попиту для подолання економічних криз, то теорія економічного розвитку, запропонована австрійським економістом Йозефом Шумпетером, акцентує увагу на пропозиції, інноваціях та структурних змінах як ключових факторах довгострокового зростання. Такий підхід доповнював кейнсіанську перспективу і загалом має особливе значення для розуміння трансформаційних можливостей повоєнної відбудови.

Ключова концепція "творчого руйнування" (creative destruction) сформульована Шумпетером у праці "*Капіталізм, соціалізм і демократія*"

(1942). Згідно з цією концепцією, економічний розвиток відбувається через процес, у якому нові технології, продукти і бізнес-моделі витісняють застарілі. Як зазначає Шумпетер: *"Процес творчого руйнування є суттєвим фактом капіталізму... Це те, з чим кожне підприємство має жити"* [27 с.83].

Парадоксально, але спричинене війною руйнування економічної інфраструктури створює нові можливості для технологічного оновлення та структурної трансформації економіки країни. Як зазначає професор Гарвардської бізнес-школи МакКроу, шумпетеріанська перспектива дозволяє розглядати війну не лише як трагедію і втрату, але й як момент можливостей для фундаментальної реорганізації економічної системи. [21]

Емпіричні дослідження повоєнної відбудови підтверджують тезу МакКроу. Наприклад, Ерік С. Райнерт (Erik S. Reinert) у роботі *Creative Destruction in Economics: Nietzsche, Sombart, Schumpeter*" (Творче руйнування в економіці: Ніцше, Зомбарт, Шумпетер), стверджує, що країни, які зазнали найбільших руйнувань під час Другої світової війни (Німеччина та Японія), часто демонстрували вищі темпи модернізації та продуктивності у післявоєнний період порівняно з країнами, де інфраструктура залишилася переважно недоторканою (Велика Британія). Це пояснюється тим, що нові заводи і обладнання втілювали найсучасніші технології, тоді як у країнах, що постраждали менше, продовжували використовувати застарілі виробничі потужності [25].

Підтвердження цієї закономірності можна знайти у дослідницькому проєкті *"Німецьке економічне диво"*, розробленому студентами "Києво-Могилянської академії", в тому числі і мною. Згідно з результатами цього дослідження, Німеччина продемонструвала вражаючі темпи відновлення виробництва, досягнувши до кінця 1950-х рр. третього місця у світі за обсягами промислової продукції. Особливо показовим є збільшення видобутку стратегічних ресурсів: якщо у 1946 р. видобуток вугілля становив

лише 35,5 млн тон, а сталі – 2,5 млн тон, то вже у 1951 р. ці показники зросли до 118,9 млн тон вугілля та 13,5 млн тон сталі. Такий технологічний прорив став можливим саме завдяки комплексному оновленню промислової інфраструктури з використанням найбільш передових на той час технологій.

Другим ключовим елементом теорії Шумпетера, на якому я зупинюсь, буде *роль підприємця-новатора як рушійної сили економічних змін*. На відміну від неокласичної економічної теорії, яка розглядає підприємця здебільшого як управлінця, Шумпетер підкреслює його креативну функцію: "Функція підприємців полягає в тому, щоб реформувати або революціонізувати структуру виробництва" [27 с.81].

У контексті повоєнної відбудови шумпетеріанська концепція підприємництва залучення підприємців-новаторів як ключових агентів економічних змін, здатних трансформувати руйнування у можливості для створення нових продуктів, послуг та бізнес-моделей.

В той же час необхідно створити сприятливе середовище для підприємницької діяльності, тобто:

- необхідна підтримка малого та середнього бізнесу, програми мікрокредитування, навчання підприємців, інкубатори та акселератори.
- створення інноваційних хабів та технопарків (на зразок сучасних UNIT.City в Києві), більшість з таких «бізнес-інкубаторів» в Україні вже довели, що є центрами концентрації талантів та технологій.
- дерегуляція, захист прав власності, спрощення започаткування бізнесу.

Успішні приклади повоєнної відбудови демонструють, як підприємницька енергія може стати потужним фактором економічного відновлення. Очевидними прикладами таких компаній є Toyota, Sony, Honda тощо в Японії після Другої світової війни.

Третім важливим аспектом теорії Шумпетера є його концепція інновацій та їх ролі у структурній трансформації економіки. Свої погляди

Шумпетер вперше сформулював у праці "Теорія економічного розвитку" (Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung), спочатку вона була видана німецькою мовою в 1911 р.. Примітно, що англійський переклад цієї фундаментальної роботи з'явився лише через більш ніж два десятиліття, у 1934 році. Частково це пояснюється перервою, спричиненою Першою світовою війною та подальшою економічною нестабільністю, а ще тим, що ідеї економіста випереджали свій час і не вписувались у домінуючу тоді неокласичну парадигму.

Шумпетер виділив п'ять типів таких нових комбінацій (інновацій):

1. **Впровадження нового товару** — продукту, з яким споживачі не знайомі, або надання нової якості існуючому товару.

2. **Впровадження нового методу виробництва** — методу, що раніше не використовувався у даній галузі промисловості.

3. **Відкриття нового ринку**, на якому дана галузь промисловості в даній країні досі не була представлена.

4. **Завоювання нового джерела сировини або напівфабрикатів**, незалежно від того, існувало це джерело раніше чи ні.

Інституційна економічна теорія та її значення для повоєнної відбудови.

Якщо кейнсіанська теорія зосереджується на стимулюванні сукупного попиту, а шумпетеріанська – на інноваціях та підприємстві, то інституційна економічна теорія акцентує увагу на ролі формальних та неформальних інститутів у забезпеченні ефективної відбудови та сталого економічного розвитку. Інституційний підхід, розвинутий такими вченими як Даглас Норт, Олівер Вільямсон та Еліно́р Остро́м, пропонує важливі концептуальні засади для розуміння успіхів та невдач різних моделей повоєнної відбудови. Коли мова йде про економічні та політичні інститути, то в першу чергу на думку спадає світовий бестселер Д. Аджемоглу та Д. Робінсона "Чому нації занепадають" (Why Nations Fail). Тому надалі будемо

спиратись на дану працю, аби зрозуміти як інституційна структура країни визначає її довгострокову економічну траєкторію, особливо в контексті реагування на зовнішні потрясіння, включаючи війни та їх наслідки.

Даглас Норт, лауреат Нобелівської премії з економіки 1993 р., визначає інститути як "правила гри в суспільстві або, точніше, обмеження, які спрямовують людську взаємодію в певне русло" [22]. Інститути можуть бути як формальними (конституції, закони, права власності), так і неформальними (звичаї, традиції, етичні норми). За Нортом, саме *якість інститутів* визначає довгострокову економічну траєкторію розвитку країни.

Що стосується повоєнної відбудови, то в цілому інституційна теорія наголошує на тому, що просте відновлення фізичної інфраструктури та макроекономічна стабілізація є необхідними, але недостатніми умовами для сталого економічного розвитку. Тому критично важливим є одночасне формування ефективних економічних, політичних та соціальних інститутів, які створюватимуть стимули для продуктивної діяльності та інновацій.

Як зазначають Аджемоглу і Робінсон у праці "Why Nations Fail" (2012): "Економічний успіх країн різниться через їхні різні інститути, правила, що впливають на функціонування економіки, та стимули, які мотивують людей"[1,с.73]. Автори розрізняють "інклюзивні" інститути, які сприяють широкій участі в економічній діяльності, захищають права власності та заохочують інвестиції, та "екстрактивні" інститути, які створені для вилучення ресурсів у більшості на користь вузького кола еліт.

У своїй праці автори детально розкривають характеристики інклюзивних економічних інститутів:

- Захист прав власності для широких верств населення (не лише для еліт, а для всіх громадян, включаючи малозабезпечені та маргінальні групи.

- Верховенство права на практиці: закони застосовуються однаково до всіх, незалежно від статусу чи багатства.

- Рівний доступ до економічних можливостей (відсутність бар'єрів для входу в різні галузі економіки).

- Конкурентні ринки: протидія монополізації та заохочення конкуренції.

- Доступ до освіти та фінансових ресурсів: можливість розвивати таланти та отримувати капітал для підприємництва.

Такі інститути створюють так званий "цикл чеснот", коли економічна інклюзивність підтримує політичну інклюзивність, що, логічно, у свою чергу, зміцнює економічну інклюзивність.

Хоча Україна не була одним з центральних прикладів в праці Аджемоглу та Робінсона, у книзі є кілька побіжних згадок про Україну, переважно в контексті пострадянської трансформації. Автори відносять Україну до групи країн, які після розпаду СРСР зберегли екстрактивні інститути, хоча й у дещо зміненій формі. Адже особливістю України, на відміну від багатьох пострадянських країн, стало збереження певного рівня політичної конкуренції. Жодна з груп не змогла монополізувати владу повністю, що створило передумови для більшого плюралізму. Ця конкуренція між групами, хоча часто деструктивна, дозволила зберегти базові демократичні механізми та запобігла повній автократії.

Центральним уроком книги є *необхідність використати "критичний момент" для трансформації екстрактивних інститутів в інклюзивні*, створюючи основу для довгострокового сталого розвитку. При цьому автори підкреслюють, що такі трансформації завжди супроводжуються значним спротивом з боку еліт, які отримують вигоду від екстрактивної системи, і тому вимагають широкої суспільної мобілізації та міжнародної підтримки. *Революцію Гідності 2013-2014 рр. можна розглядати як спробу інституційного прориву в напрямку інклюзивних інститутів.* Це відповідає поняттю "критичного моменту" Аджемоглу і Робінсона. Це саме той період в нашій історії незалежної держави, коли існуючий інституційний баланс

порушується і створюється можливість для фундаментальних змін. *Реформи, що були ініційовані після Революції*, включали заходи з децентралізації, антикорупційні ініціативи, реформу судової системи – всі вони були спрямовані на трансформацію екстрактивних інститутів в інклюзивні. І найбільш знаковою подією було те, що 7 лютого 2019 р. (наприкінці президентського терміну Петра Порошенка) ВРУ 334 голосами зробила зміни до Конституції України, і визначила стратегічним курсом держави набуття повноправного членства України в ЄС та НАТО.

Насьогодні повномасштабне вторгнення Росії у 2022 р. створило новий *"критичний момент"* для інституційних трансформацій в Україні. З одного боку, війна посилила національну єдність та легітимність державних інститутів. З іншого боку, вона створила нові виклики, включаючи мілітаризацію суспільства, підвищені безпекові ризики та економічні обмеження, які можуть впливати на траєкторію інституційних змін.

Отже, як показує теорія Аджемоглу і Робінсона, *недостатньо просто відновити фізичну інфраструктуру – необхідно одночасно трансформувати інституційне середовище, щоб забезпечити стійкий довгостроковий розвиток.*

Інституційний підхід, розвинутий такими вченими як О. Вільямсон та Е. Остром, пропонує важливі концептуальні засади для розуміння успіхів та невдач різних моделей повоєнної відбудови. О. Вільямсон (1932-2020), лауреат Нобелівської премії з економіки 2009 р., розробив теорію трансакційних витрат, яка формалізується наступним чином:

$$TC = f(k, u, f)$$

де TC- трансакційні витрати,

k - специфічність активів,

u - невизначеність,

f - частота трансакцій.

Як зазначав Вільямсон: "Економія трансакційних витрат є основним джерелом продуктивності та конкурентної переваги... Управлінські структури, які мінімізують трансакційні витрати, витісняють ті, що мають вищі витрати"[33, с.179]. У контексті повоєнної відбудови ця формула пояснює, чому інституційна стабільність є необхідною передумовою економічного відновлення. Вільямсон підкреслював, що умовах невизначеності та специфічності активів найбільш ефективним захистом контрактних відносин є створення надійних інституційних механізмів"[32].

Е. Остром (1933-2012), формалізувала умови сталого управління спільними ресурсами через модель:

$$\sum_{i=1}^n E_i(t) \leq R(t) \text{ для всіх } t$$

Пояснення елементів формули:

$\sum_{i=1}^n$ — сума від $i=1$ до n (всіх агентів/користувачів)

$E_i(t)$ — обсяг використання ресурсу i -м агентом у періоді t

$R(t)$ — швидкість відновлення ресурсу в періоді t

t — час (період)

Суть формули: загальне споживання ресурсу всіма користувачами не повинно перевищувати темпи його природного відновлення в будь-який момент часу.

Остром наголошувала: "Ані держава, ані ринок не завжди успішні у забезпеченні індивідів можливістю підтримувати продуктивне використання систем природних ресурсів у довгостроковій перспективі" [23, с.1]. Вона доводила, що локальні спільноти можуть створювати ефективні інститути управління без зовнішнього втручання: "Замість припущення, що індивіди,

захоплені у "трагедії спільного", не здатні вирішити такі проблеми самотійно, вони мають потенціал для створення інститутів, які дозволяють їм ефективно координувати свої дії". Ця ідея має фундаментальне значення для розуміння ролі громад у повоєнній відбудові.

Інтегрована модель сталого відновлення (2000-ті рр.)

Сучасний етап розвитку підходів до відбудови після воєнних конфліктів характеризується формуванням інтегрованої моделі, що розроблена міжнародними організаціями (ООН, Світовий банк) у 2000-х, яка поєднує елементи попередніх підходів та включає такі нові аспекти: Безпека як ключова умова розвитку. Сьогодні розуміння безпеки вийшло далеко за межі військового виміру. Історія показала, що успішна відбудова неможлива без забезпечення особистої безпеки громадян, захисту критичної інфраструктури, кіберзахисту та енергетичної незалежності. Без цього базового фундаменту будь-які економічні реформи приречені на невдачу.

- Здатність протистояти майбутнім кризам.

- Цифрове прискорення. Впровадження сучасних цифрових рішень дозволяє країнам, що відбудовуються, оминати певні етапи розвитку. Електронне урядування, цифрові платежі, дистанційне навчання – ці інструменти допомагають швидше відновити соціальні функції держави навіть при фізичній руйнації інфраструктури.

- Громади як рушії змін. Досвід останніх десятиліть переконливо довів, що плани відбудови, розроблені виключно "згори", часто не враховують реальних потреб людей. Залучення місцевих громад не лише підвищує якість проєктів, але й створює відчуття власності, необхідне для довгострокової підтримки змін.

- Зелене відновлення. Екологічний вимір став невід'ємною частиною сучасних підходів до відбудови. Енергоефективність, відновлювані джерела енергії, замкнені цикли виробництва – все це не просто модні заходи урядів у

високо розвинутих країнах, а економічно виправдані рішення, які підвищують конкурентоспроможність відновлюваної економіки.

- Нікого не залишити осторонь. Особлива увага приділяється вразливим групам – внутрішньо переміщеним особам, людям з інвалідністю, жінкам, національним меншинам.

- Ув'язка великого з малим. Успішна відбудова потребує не лише правильних макроекономічних політик, але й тисяч місцевих ініціатив. Програми мікрокредитування, бізнес-інкубатори, соціальне підприємництво – ці інструменти створюють економічну тканину, без якої навіть найкращі стратегічні рішення залишаються лише на папері.

Насьогодні одним з ключових концептуальних підходів відбудови країни є **принцип "Build Back Better"** («відбудувати краще, ніж було»). Цей термін набув популярності, коли був використаний для назви масштабного економічного та соціального плану адміністрації президента США Джо Байдена в 2020 р. Проте дана концепція виникла в 2000-х роках і з того часу стала провідним принципом у сфері відновлення після катастроф та конфліктів. Вона відображає фундаментальний зсув у мисленні від простого відновлення до трансформаційного підходу, що використовує процес відбудови як можливість для якісних змін.

На практиці концепція "Build Back Better" була реалізована в різних контекстах. Наприклад, після землетрусу та цунамі в Японії (2011), де постраждали регіони використали відновлення для впровадження відновлюваних джерел енергії та створення "розумних міст". У відбудові Ачеху (Індонезія) після цунамі, де процес відновлення сприяв мирному врегулюванню десятиліть конфлікту між урядом та сепаратистами. А в Новому Орлеані (США) після урагану Катріна була модернізована система захисту від повеней і розроблена нова, більш стійка містобудівна стратегія.

25 квітня 2023 р. Департамент комунікацій Секретаріату Кабінету Міністрів України опублікував новину, де «визначено шість населених

пунктів, де відбуватиметься комплексне відновлення за новими принципами». Застосувавши принцип «Build Back Better» уряд затвердив постанову, яка визначає 6 населених пунктів, де в межах експериментального проекту відновлення проходитиме за новими принципами.

Відібрані такі населені пункти: Бородянка і Мощун (Київська область) Тростянець(Сумська область), Посад-Покровське (Херсонська область), Циркуни (Харківська область) та Ягідне (Чернігівська область). *«Усі ці населені пункти зазнали страшних руйнувань. Тепер вони будуть відновлюватися комплексно. Це означає, що будуть відбудовувати не окремі будівлі та споруди, а все — зі системним підходом, новим плануванням та повною трансформацією цих населених пунктів»*, підкреслив очільник Уряду.

Концепція стійкості (resilience) у повоєнній відбудові. Наступною концепцією, яку ми розглянемо, буде концепція стійкості, започаткована в екологічних дослідженнях К.С. Холлінга [19]. Стійкість (resilience) як теоретичний концепт еволюціонувала від вузького інженерного поняття до комплексної міждисциплінарної парадигми. У теоретичному дискурсі повоєнної відбудови можна виділити три ключові підходи до розуміння стійкості:

1. Інженерна стійкість [18] – здатність системи повертатися до початкового стану після потрясіння. Кількісно вимірюється швидкістю повернення до рівноваги:

$$R_e = \frac{1}{t_r}$$

Де: t_r – час, необхідний для відновлення функціональності.

Ця формула показує, що чим швидше система відновлюється (чим менший t_r), тим вища її інженерна стійкість (більший R_e). Наприклад, якщо економіка відновлюється за 2 роки, її стійкість становить 0,5, а якщо за 1 рік – то 1,0.

2. **Екологічна стійкість** [19]– здатність системи зберігати свої функції та структуру, поглинаючи зміни. Вимірюється величиною шоку, який система може абсорбувати:

$$R_c = \frac{C_{max}}{C_0}$$

де: C_{max} – максимальна величина шоку, яку система може витримати,
 C_0 – нормальний стан.

Ця формула демонструє "поглинаючу здатність" системи. Наприклад, якщо економіка в нормальному стані має ВВП 100 млрд дол. і може витримати падіння до 70 млрд без структурного колапсу, то $R_c = 70/100 = 0,7$. Чим вище це значення, тим стійкіша система до зовнішніх шоків.

3. **Трансформаційна стійкість** [31] – здатність системи не лише відновлюватися, але й трансформуватися, адаптуючись до нових умов. Теоретично описується через концепцію "адаптивного циклу" з фазами росту, консервації, вивільнення та реорганізації.

Методологічні підходи до виміру стійкості включають індекси стійкості (UNDRR Disaster Resilience Scorecard та RISE Index), оцінку стійкості на основі системної динаміки (моделювання поведінки систем під впливом шоків з використанням диференціальних рівнянь) та багаторівневий аналіз (інтеграція мікро-, мезо- та макrorівнів для комплексного розуміння стійкості).

Наступною сучасною теорією пропоную розглянути *концепцію сталого розвитку*. Провідні дослідники в цій галузі «розглядають сталий розвиток» як найперспективнішу ідеологію нашого століття, і навіть усього третього тисячоліття. Вони переконані, що з часом, коли ця концепція набуде глибшого наукового підґрунтя, вона витіснить усі сучасні світоглядні ідеології, які є надто фрагментарними і не здатні забезпечити по-справжньому збалансований розвиток людської цивілізації.

Отже, сталий розвиток — це розвиток, який задовольняє потреби сьогодення без шкоди для здатності майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби, зазначає Гро Гарлем Брундтланд, колишня прем'єр-міністерка Норвегії [47].

Адаптація концепції сталого розвитку до постконфліктних умов значною мірою відбувалася через діяльність міжнародних організацій: ООН, Світового банку та ОЕСР.

ООН через свою Програму розвитку (ПРООН) сформулювала підхід до постконфліктного відновлення, що інтегрує принципи сталого розвитку: *"Повоєнна відбудова повинна розглядатися не просто як відновлення довоєнного стану, а як можливість для трансформації суспільства в більш справедливе, інклюзивне та стійке"* (UNDP, 2008). [29, с.23]

Також Світовий банк під керівництвом Джеймса Вульфенсона розробив "Рамкову програму для постконфліктного відновлення", яка наголошує: *"Сталий мир і розвиток у постконфліктних суспільствах вимагають одночасного вирішення питань безпеки, політичної легітимності, економічного відновлення та соціальної справедливості"* [34, с.15].

Україна вже впроваджує концепцію сталого розвитку на державному рівні з моменту схвалення глобальних Цілей сталого розвитку ООН у 2015 році. В Національній доповіді "Цілі сталого розвитку: Україна" стверджують, що Україна адаптувала міжнародні цілі до національних особливостей. [48 с.10].

Інституційне забезпечення реалізації ЦСР в Україні включає президентський указ 2019 р., зміни до Регламенту Кабінету Міністрів та створення міжвідомчої координаційної групи з питань ЦСР. Особливістю української адаптації стало врахування викликів воєнного стану при перегляді національних завдань та індикаторів у 2023-2024 рр., що відображено в урядовому розпорядженні від 29 листопада 2024 р.

Для моніторингу прогресу функціонує спеціальна система на базі Державної статистики України, а питання досягнення ЦСР інтегровано в євроінтеграційний процес, зокрема в скринінг відповідності законодавства України праву ЄС.

1.2 Міжнародний досвід постконфліктного відновлення економік

Міжнародний досвід постконфліктного відновлення економік представляє значну аналітичну цінність для розробки ефективної стратегії відбудови України. Історично найбільш успішним і системним прикладом такого відновлення став План Маршалла (Європейська програма відновлення – ще одна назва), запроваджений США для допомоги Західній Європі після Другої світової війни. Хочу зазначити, що про План Маршалла, як і про відбудову Німеччини та Японії, написано величезну кількість книг, наукових статей та аналітичних матеріалів. Тобто ці теми вже добре вивчені та розкриті провідними економістами. У подальших розділах цієї роботи буде розкрито й менш відомі, але не менш цінні приклади повоєнної відбудови, що містять інноваційні підходи та рішення, які заслуговують на детальний аналіз і можуть запропонувати унікальні ідеї для української моделі відновлення. Такий підхід дозволить розширити аналітичну базу за межі "класичних" прикладів та виявити нестандартні рішення, що можуть бути особливо актуальними для специфічних викликів, з якими стикається наша держава. Але все ж неможливо й оминати ці яскраві приклади повоєнного відновлення Європи, які заклали фундаментальні принципи економічної відбудови, актуальні й сьогодні.

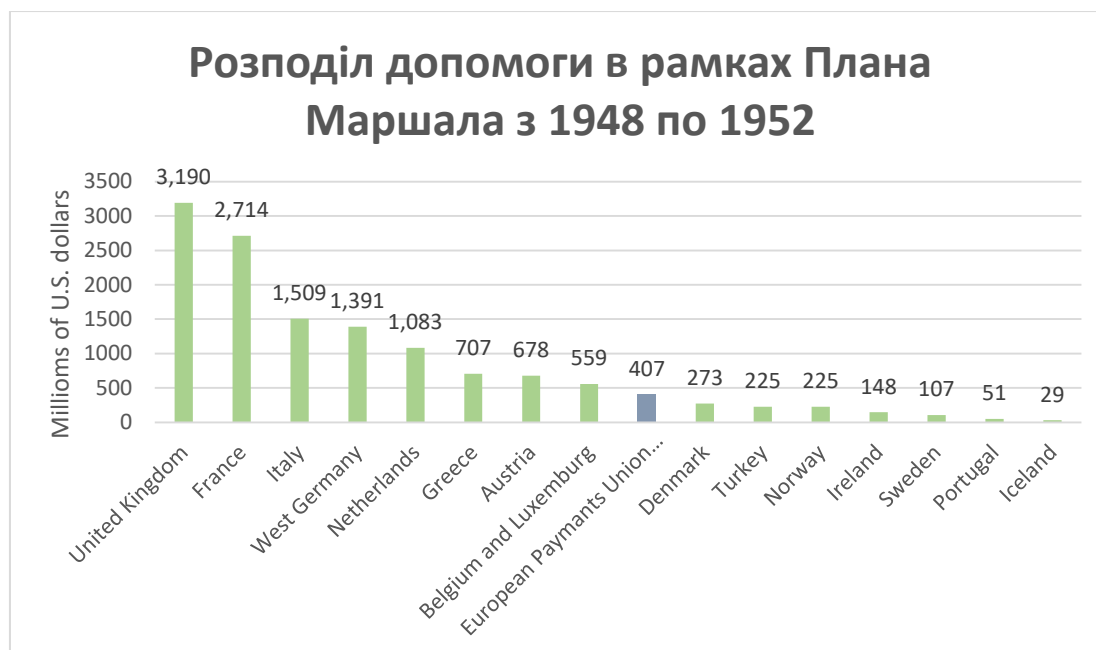
План Маршалла, названий на честь державного секретаря США Джорджа Маршалла, був анонсований у червні 1947 р. і діяв з квітня 1948 до 1951 рр. За цей період США надали 16 європейським країнам допомогу в розмірі близько 13 млрд доларів (що еквівалентно приблизно 143 млрд доларів насьогодні). По суті період з 1948 по 1952 рр. план Маршалла був основою політики США і сприяв реалізації цілей, закладених у доктрині

Трумена, а також був концептуальною й практичною підготовкою до здійснення плану створення НАТО (1949).

Результатом плану стало збільшення валового національного продукту країн Західної Європи у сукупності на 32 %, "обсяг сільськогосподарського виробництва на 11 % перевищив довоєнний рівень, а промислове виробництво збільшилося порівняно з 1938 р. на 40%" [8, с.48].

Чи не найголовнішою метою Плану Маршалла фактично було за будьяку ціну послабити вплив комуністів у державах європейського Середземномор'я. Теодор Гайгер, економічний радник Державного департаменту США наприкінці 1940-х рр., згадував: «Ми втратили б набагато більше, якби не організували програму допомоги країнам, що зазнали великих втрат під час війни» [8, с. 213]. Також в США були свої стратегічні інтереси: необхідність створення ринків збуту для американських товарів, адже США потребували переорієнтації військової економіки. До того ж зиму 1946-1947 рр. часто називають «останньою краплею» для американського уряду, адже особливо суворі погодні умови спричинили енергетичну кризу, що призвело до погіршення продовольчої ситуації.

Отже, розглянемо графік, що показує допомогу за програмою Європейського відновлення.

Графік 1.2

Джерело: складено автором на основі [49]

Як бачимо, Велика Британія та Франція отримали найбільші суми, що відображає їхню стратегічну важливість та масштаби руйнувань.

Західна Німеччина, незважаючи на статус переможеної країни, отримала значну допомогу, оскільки її відновлення вважалось ключовим для стабільності Європейського регіону. Країни Східної Європи, що потрапили під вплив СРСР, були виключені з програми, оскільки радянський уряд відмовився брати участь в Плані Маршалла, побачивши в ньому спробу США встановити економічний контроль над Європою. Тоді СРСР заборонив країнам-сателітам брати участь у програмі (Польща та Чехословаччина спочатку виявили інтерес, але під тиском СРСР відмовились).

У відповідь на План Маршалла СРСР створив Раду Економічної Взаємодопомоги (РЕВ) у 1949 р. для економічної інтеграції країн соціалістичного табору.

Країни, що не брали участі у Плані Маршалла (*Країни Східного блоку під контролем СРСР*):

- Польща

- Чехословаччина
- Угорщина
- Румунія
- Болгарія
- Східна Німеччина
- Албанія
- Фінляндія (хоча формально не була в Східному блоці, але через географічну близькість до СРСР і умови мирного договору з Радянським Союзом зберігала нейтралітет).
- Іспанія (через фашистський режим Франко).
- Югославія (хоча пізніше, після розриву відносин Тіто зі Сталіним, почала отримувати допомогу від США в інших формах).

Держави-реципієнти перебували під активним контролем американських консултантів. США виділяли допомогу в доларах, прив'язуючи економіку європейських країн до своєї валюти. Попередньою умовою надання допомоги була також вимога щодо відсутності у складі урядів держав-реципієнтів комуністів. Тому фактично план Маршала закріпив поділ Європи на два ідеологічні табори. Країни, що отримували допомогу, поступово інтегрувалися в західну політичну та економічну систему. В. Черчилль назвав такий поділ Європи "залізною завісою". І цей поділ визначив геополітичну карту Європи на наступні 40+ років до падіння Берлінської стіни.

Тому історія дала нам важливий урок: виявляється, що за допомогою економічних методів можна вирішувати дипломатичні проблеми.

«План Маршала став важливим підґрунтям євроатлантичної інтеграції» [8,с.215]. На початку 1948 р. Великобританія і Франція рішуче підтримували підписання військової угоди між США і Західною Європою, а також постійну присутність американських військ у Старому Світі. В результаті 4 квітня 1949 р. було створено новий північноатлантичний союз (НАТО).

Післявоєнна відбудова: Хорватія. Прагнучи досягти наукової новизни у дослідженні інноваційних інструментів повоєнної відбудови, я вирішила звернути увагу на Балканський регіон і більш детально проаналізувати досвід Хорватії.

Розпад Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія (СФРЮ) на початку 1990-х рр. призвів до серії кровопролитних конфліктів, які стали найбільш руйнівними на європейському континенті після Другої світової війни. Конфлікт розпочався після того, як Хорватія проголосила незалежність від (СФРЮ) 25 червня 1991 р. Сербські сили, підтримані Югославською народною армією (ЮНА), контрольованою Белградом, виступили проти незалежності Хорватії, що призвело до збройного конфлікту. До кінця 1991 р. приблизно третина території Хорватії опинилася під контролем сербських сил і самопроголошеної Республіки Сербська Країна.

Економічні та соціальні наслідки конфлікту для Хорватії були катастрофічними на той час: близько 20,000 загиблих, понад 37,000 поранених, та приблизно 2,000 осіб зниклих безвісти, 550,000 внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та біженців. За оцінками, прямі матеріальні збитки становили приблизно 27-30 млрд доларів США. ВВП країни скоротився більш ніж на 35% у період 1990-1993 рр. Відбулась втрата традиційних ринків у колишній Югославії, що становили близько 60% експорту.

Звісно, збитки для України в декілька десятків разів перевищують втрати Хорватії навіть з урахуванням інфляції. Хорватія протистояла послабленій внутрішніми конфліктами Югославії, а Україна протистоїть ядерній державі з набагато більшими ресурсами. Загальні потреби на відновлення України протягом наступного десятиліття, згідно зі звітом Світового банку про оцінку збитків і потреб (RDNA4), становлять 524 млрд доларів. Такий колосальний обсяг необхідних ресурсів ставить перед Україною значно складніші завдання порівняно з Хорватією, вимагаючи

більш інноваційних підходів до мобілізації фінансування **при реалізації** проектів відбудови.

Проте примітною паралеллю з Україною є статус жертви агресії – Хорватія захищала свою територіальну цілісність і незалежність. Це принципово відрізняє хорватський кейс від класичних прикладів відбудови Німеччини чи Японії після Другої світової війни, де країни-агресори фактично відбудовувалися під зовнішнім управлінням.

Інша важлива спільна риса – одночасний перебіг трьох складних процесів: постконфліктної відбудови, трансформації від соціалістичної до ринкової економіки та розбудови незалежної держави. Україна, хоч і отримала незалежність раніше, також переживає багатовимірну трансформацію, поєднуючи відбудову з модернізацією економіки та поглибленням інтеграції до європейських структур.

Важливим питанням є – чому Хорватії вдалося швидко досягти позитивних результатів, тоді як інші пост югославські країни, особливо Боснія і Герцеговина, відновлювалися значно повільніше? Аналіз хорватського досвіду дозволяє виділити кілька вирішальних факторів.

По-перше, Хорватія змогла ефективно використати "*вікно можливостей*", що відкрилося після завершення активної фази конфлікту. Професор політології Загребського університету Деян Йович у праці "Хорватія після Туджмана: політична трансформація та шлях до ЄС" (2006) аналізує: "Період 2000-2003 рр. став критичним "*вікном можливостей*" для Хорватії. Смерть Туджмана, перемога опозиційної коаліції, зміна конституції та поліпшення відносин з ЄС створили унікальну констеляцію факторів, що дозволила ініціювати фундаментальні реформи" [20, с.125]. У цей період було прийнято понад 800 законів, спрямованих на адаптацію хорватського законодавства до стандартів ЄС, що заклало інституційні основи для успішної інтеграції.

На противагу цьому, Боснія і Герцеговина та Сербія не змогли ефективно використати свої "вікна можливостей". У Сербії після повалення режиму Мілошевича у 2000 р. відкрилося подібне "вікно", але внутрішні політичні протиріччя, особливо щодо співпраці з Гаазьким трибуналом та питання Косова, призвели до його передчасного закриття. Соціолог Срджа Павлович у дослідженні "Загублене десятиліття: сербська трансформація після Мілошевича" (2016) констатує: "Сербія не змогла використати історичний шанс 2000-2003 років для фундаментальної трансформації, що призвело до уповільнення реформ та євроінтеграції на наступні десятиліття" [24, с. 598].

По-друге, можна простежити зосередженість на інноваціях та підприємстві в хорватській моделі відбудови, особливо після 2000 р. Хорватська програма розвитку підприємництва "*Підприємницький імпульс*" стала практичним втіленням шумпетеріанського підходу. Вона включала фінансову підтримку стартапів, створення мережі бізнес-інкубаторів та технологічних парків, програми навчання підприємців та сприяння інтернаціоналізації бізнесу. Особливо успішною виявилась програма розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Загреб, Рієка та Спліт стали важливими регіональними ІТ-хабами, що залучають таланти та інвестиції. Згідно з даними Хорватської агенції з інвестицій та конкурентоспроможності, сектор ІКТ демонстрував щорічне зростання на 8-12% протягом 2010-2020 рр., що відповідає шумпетеріанській концепції інноваційної динаміки.

Третім успішним фактором відбудови Хорватії було те, що країна визначила пріоритетну галузь і зосередилась на її вдосконаленні. Це був туристичний сектор. Вже до середини 2000-х рр. туристичний потік перевищив довоєнні показники, а до 2019 р. кількість туристів зросла більш ніж удвічі порівняно з 1990 р. – з 8,5 до 18,5 млн відвідувачів. Хорватська модель розвитку туризму включала кілька інноваційних елементів:

диверсифікацію туристичного продукту, залучення приватних інвестицій у модернізацію готельної інфраструктури, активне використання культурної спадщини як конкурентної переваги, а також впровадження цифрових рішень для ефективного управління галуззю (як-от система "e-Visitor" для реєстрації туристів та збору даних). Хорватія не просто відбудувала зруйноване, а створювала нову, більш конкурентоспроможну та цікаву економічну модель з фокусом на сервісний сектор та інтеграцію в європейські ланцюги вартості. Для Хорватії таким пріоритетом став туризм, для України це можуть бути агробізнес, ІТ-сектор, енергетика та логістика тощо. Важливо зосередити ресурси на галузях, які мають найбільший потенціал зростання та можуть стати "локомотивами" для всієї економіки.

Четвертий урок для України з досвіду Хорватії – це стратегічний орієнтир в бік європейської інтеграції. Рішення хорватського уряду стало не лише політичним вибором, але й економічною стратегією розвитку. Цей вибір виявився надзвичайно успішним – вже у 2009 р. країна вступила до НАТО, а в 2013 р. стала 28-м членом Європейського Союзу. Показово, що Хорватія пройшла цей шлях швидше, ніж більшість балканських країн, незважаючи на значні воєнні руйнування.

Досвід балканських країн підтверджує тезу Аджемоглу і Робінсона про важливість *"критичних моментів"* для інституційних трансформацій. Хорватія вдало використала "критичний момент" після закінчення війни та демократичних змін 2000 р. для переходу від екстрактивних до більш інклюзивних інститутів, тоді як Боснія і Герцеговина та Сербія не змогли ефективно використати подібні можливості. Хорватія продемонструвала високу ефективність у процесі гармонізації свого законодавства з нормами ЄС. Країна створила спеціальні координаційні механізми для європейської інтеграції, включаючи Міністерство європейської інтеграції (2000-2005) та потужні координаційні структури в уряді. За оцінками Європейської Комісії,

хорватський процес адаптації законодавства був одним із найбільш методичних та послідовних серед усіх країн-кандидатів.

Паралельно з політичною інтеграцією Хорватія проводила економічні реформи, аби підняти рівень конкурентоспроможності. Країна активно залучала прямі іноземні інвестиції з країн ЄС, особливо в банківський сектор, телекомунікації та туризм. До 2007 р. понад 90% банківського сектору Хорватії контролювалося європейськими банками, що сприяло модернізації фінансової системи та покращенню доступу до капіталу.

7 лютого 2019 р. Верховна Рада України внесла зміни до Конституції, закріпивши стратегічний курс держави на набуття повноправного членства України в ЄС та НАТО. Це рішення стало історичним кроком у процесі європейської та євроатлантичної інтеграції України. Внесення змін до Конституції – це серйозний правовий запобіжник проти можливих політичних розворотів у майбутньому. Насправді, це особливо важливо з огляду на українську історію політичних коливань між європейським та євразійським векторами. Подібно до хорватського досвіду, це дозволяє використовувати євроінтеграцію як "зовнішній якір" для реформ та їх захисту від внутрішньополітичної кон'юнктури.

Тут доречно буде згадати слова професора Київської школи економіки Тимофія Милованова: "Конституційне закріплення євроінтеграційного курсу створює довгострокову передбачуваність для інвесторів, бізнесу та міжнародних партнерів. Це знижує політичні ризики та сприяє стратегічному плануванню"[38].

Отже, як і для Хорватії, для України європейська інтеграція може стати потужним каталізатором інституційних реформ. План дій щодо членства в ЄС та наданий Україні статус кандидата створюють детальну "дорожню карту" реформ, що охоплює всі ключові сфери: від судової системи до антикорупційної політики.

І останній аспект успішної повоєнної відбудови Хорватії буде стосуватись концепції стійкості, яка вже детально була розглянута в першому розділі про теоретичні засади. Як було зазначено раніше, *існують три ключові підходи до розуміння стійкості: інженерна* (здатність повертатися до початкового стану), *екологічна* (здатність зберігати функції при змінах) та *трансформаційна* (здатність адаптуватися через трансформацію). Хорватська модель відбудови демонструє яскравий приклад трансформаційної стійкості. Замість простого відновлення довоєнного стану, країна здійснила кардинальну трансформацію економічної структури, інституцій та зовнішньополітичних орієнтирів. Як зазначають Стівен Карпентер (один із найбільш цитованих екологів у світі, і Карл Фолке (відомий шведський еколог та економіст), у праці "Трансформаційна стійкість у постконфліктних суспільствах" (2015): "Хорватія є прикладом успішної трансформаційної стійкості, коли зовнішній шок (війна) призвів не до повернення до попереднього стану, а до якісно нової системної конфігурації з вищим рівнем продуктивності та адаптивності.

Ключова ідея їхньої праці полягає в тому, що стійкість (resilience) у пост-конфліктному середовищі не повинна розумітися як просте повернення до «статус-кво», а як здатність суспільства «переосмислити себе, свої цінності, ідеологію тощо», створюючи нові, більш адаптивні інституційні структури та соціальні відносини "[12].

Необхідно звертати увагу і на негативний досвід повоєнної відбудови. Наприклад, Боснія і Герцеговина демонструє переважно інженерний підхід до стійкості, прагнучі відновити довоєнну структуру економіки без фундаментальних змін. Згідно з дослідженням Світового банку "Економічна стійкість та відновлення на Західних Балканах" (2018), "боснійська модель відбудови фокусувалася переважно на відновленні фізичної інфраструктури та довоєнних виробничих потужностей, без значних структурних трансформацій економіки". Результати різних підходів Хорватії та інших

держав на Балканах наочно демонструються у довгострокових економічних показниках. Хорватія досягла та перевищила довоєнний рівень ВВП вже до 2005 р., тоді як Боснія і Герцеговина досягла цього рівня лише близько 2008 р., а після глобальної фінансової кризи знову опинилася в стані стагнації [35].

1.3 Висновки до 1 розділу

Після детального аналізу теоретичних засад та міжнародного досвіду пост-конфліктного відновлення економік можна сформулювати кілька ключових висновків, які мають принципове значення для розробки інноваційної моделі повоєнної відбудови України.

По-перше, комплексне вивчення економічних теорій демонструє, що найбільш ефективними є інтегровані підходи до відбудови. Кейнсіанська теорія обґрунтовує необхідність державних інвестицій у стимулювання сукупного попиту, особливо в інфраструктурні проекти, що створюють мультиплікативний ефект. Шумпетеріанська перспектива доповнює цей підхід, підкреслюючи можливості "творчого руйнування" у посткризовий період та важливість стимулювання інновацій і підприємництва. Розглянута інституційна теорія наголошує на вирішальній ролі формування "інклюзивних інститутів" для забезпечення сталого економічного розвитку.

По-друге, сучасні концепції відбудови, такі як "Build Back Better" та модель трансформаційної стійкості, пропонують розглядати пост-конфліктний період не як просте відновлення довоєнного стану, а як можливість для фундаментальної модернізації економіки та суспільства, застосовуючи інноваційні підходи. Цей принцип особливо актуальний для України, яка має шанс здійснити якісний стрибок у розвитку, оминувши певні проміжні етапи.

По-третє, аналіз міжнародного досвіду, особливо кейсу Хорватії, підтверджує ефективність:

- Використання "вікон можливостей" для проведення системних реформ

- Вибору стратегічних галузевих пріоритетів (наприклад, туризм для Хорватії, ІТ для України)
- Європейської інтеграції як "зовнішнього якоря" для інституційних трансформацій
- Трансформаційного підходу до стійкості замість простого відновлення

По-четверте, на прикладі країн Балканського регіону стає очевидно, що успіх пост-конфліктної відбудови залежить не стільки від обсягу міжнародної допомоги, скільки від здатності країни ефективно використовувати цю допомогу в рамках чіткої національної стратегії розвитку та трансформувати екстрактивні інститути в інклюзивні.

Наостанок, міжнародний досвід демонструє, що конституційне закріплення євроінтеграційного курсу, як це зробили Україна у 2019 р. та Хорватія у свій час, створює необхідні стратегічні рамки для системних реформ та залучення інвестицій.

Таким чином, формування інноваційної моделі повоєнної відбудови України потребує синтезу теоретичних підходів та практичного досвіду, адаптованого до національного контексту та безпрецедентних за масштабом викликів, з якими стикається наша держава. Наступний розділ буде присвячений аналізу конкретних інноваційних технологій та інструментів.

РОЗДІЛ 2. ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ВІДБУДОВИ

2.1 Цифрові технології та діджиталізація як основа інноваційного відновлення

У контексті повоєнної відбудови України особливої актуальності набуває використання цифрових технологій та інструментів діджиталізації. Україна ще до початку повномасштабної війни здійснила значний прорив у сфері цифрової трансформації, створивши платформи та сервіси, які за багатьма параметрами випереджають аналоги у розвинених країнах світу. Міністерство цифрової трансформації України, створене у 2019 р., швидко перетворилося на один із найефективніших державних органів, який реалізував амбітну мету – "держава у смартфоні". Прикладом успішного впровадження таких інноваційних технологій стала «Дія», яка здобула міжнародне визнання. В 2022 р. на Всесвітньому саміті з питань інформаційного суспільства (WSIS) українська "Дія" здобула перемогу в номінації "Електронний уряд", випередивши проекти з понад 150 країн. Європейська Комісія у звіті "Digital Government Benchmark" за 2023 р. визнала Україну лідером у впровадженні цифрової ідентифікації та електронних документів, відзначивши, що "українська система цифрових документів є найбільш розвиненою в Європі» "[16, с. 67]. Також у 2023 р. в рамках економічного форуму в Давосі відбулася важлива подія "Diiia Reels", на якій українські урядовці розкрили здобутки у сфері діджиталізації, досягнуті попри воєнні умови, та анонсували нові функціональні можливості екосистеми "Дія". Особливу увагу привернула спільна презентація очільником Міністерства цифрової трансформації України М. Федоровим та представником естонського цифрового сектору Л. К. Ільвесом нового естонського державного цифрового сервісу mRiik, який було розроблено з використанням технологічних напрацювань та досвіду української платформи "Дія Міністр цифрової трансформації України: «Цифрова

інфраструктура розвинена на такому рівні, який дозволяє державі безперервно продовжувати працювати під час повномасштабної війни. Ми адаптували Дію під виклики воєнного часу, і зараз це найзручніший, а часом і єдиний інструмент для надання державних послуг. Будь-коли і будь-де. Зараз застосунок виходить на міжнародний рівень і найбільш діджитальна країна – Естонія – вивчає український досвід і запускає власний застосунок на базі нашої "Дії". Український продукт стає цікавим для експорту, і ми зробимо все можливе, щоб якомога більше країн зробили отримання держпослуг швидким та зручним» "[50].

Отже, наведені докази успішної діджиталізації в Україні, наштовхнули мене на думку, що українці звикли орієнтуватися на "західні зразки" і прагнути "наздогнати" розвинені країни, не помічаючи при цьому, що в деяких сферах ми вже не просто досягли рівня цих країн, а подекуди й випередили їх.

Українські фахівці розробили систему, яка за функціональністю, зручністю та інноваційністю не просто відповідає світовим стандартам, а встановлює нові. І цей успіх особливо вражаючий з огляду на те, що він був досягнутий в умовах обмежених ресурсів та величезних геополітичних викликів, з якими стикається наша держава. Тому основна ідея цього підпункту 2 розділу полягає в тому, що час позбутися "комплексу меншовартості" та почати усвідомлювати, що Україна вже сьогодні є повноцінним гравцем на глобальній цифровій арені, здатним не лише запозичувати, але й пропонувати світу власні інноваційні рішення. *Наше майбутнє – не в наслідуванні когось, а в розвитку власних конкурентних переваг, серед яких цифрова трансформація, безумовно, займає одне з перших місць. Як Німеччина та Японія після Другої світової війни використали кризу для фундаментальної модернізації своїх економік, так і Україна може перетворити виклик повоєнної відбудови на каталізатор для "Українського цифрового дива".*

Тепер перейдемо до конкретних кроків, які допоможуть посилити національні переваги нашої держави та продавати інноваційні продукти за кордон. Україна затвердила Стратегію цифрового розвитку інноваційної діяльності (WINWIN) до 2030 року, яка визначає бачення України як держави-лідерки у сфері технологій та інновацій. Для реалізації цієї стратегії необхідно зосередитися на:

- *розширенні екосистеми "Дія"* – продовжувати розвиток успішного проєкту, додаючи нові послуги та інтегруючи їх із системами реконструкції та відбудови, наприклад, для підтвердження права на компенсацію за зруйноване майно, отримання грантів на відновлення бізнесу тощо;

- *розвитку цифрових компетенцій населення* – створення програм масового навчання цифровим навичкам для всіх вікових груп, особливо для людей, які втратили роботу внаслідок війни, потребують перекваліфікації тощо;

- *прискоренні цифровізації бізнесу* – впровадження програм стимулювання впровадження цифрових технологій у малому та середньому бізнесі, який становитиме основу економічного відновлення;

- *інтеграції цифрових технологій у процеси відбудови інфраструктури* – використання "розумних" технологій при реконструкції міст, транспортних систем, енергетичних мереж.

Окрім "Дії", Україна має й інші успішні приклади впровадження цифрових рішень, які змінили цілі галузі та мають значний антикорупційний та економічний ефект: Monobank, система ProZorro, Grammarly, Ajax Systems, Ecoflow, Kray Technologies, Drone.UA, Reface тощо. Цей список інноваційних українських продуктів можна продовжувати ще дуже довго, але ключовим є те, що *цифрова трансформація має стати одним із ключових компонентів повоєнної відбудови України.*

2.2. Зелені технології та сталий розвиток у процесі відбудови

Енергетична криза 2022 р., спричинена російською військовою агресією проти України, гостро продемонструвала вразливість економік, які залежні від викопного палива. Країни, які інвестували у відновлювані джерела енергії, виявилися більш стійкими до цінових шоків. Традиційно прийнято вважати, що скандинавські країни знаходяться на декілька кроків попереду в питанні зеленої економіки. Це можна пояснити тим, що Скандинавія почала приділяти увагу екологічним питанням значно раніше за інші держави. Наприклад, Швеція стала першою країною у світі, яка створила національне агентство з охорони навколишнього середовища ще в 1967 р. Данія запровадила свої перші енергетичні податки в 1970-х рр. після нафтової кризи, що стимулювало пошук альтернативних джерел енергії. Консенсус щодо важливості екологічних питань сформувався серед політичних партій різного спрямування, що забезпечило послідовність політики незалежно від змін урядів.

Успішність запровадження зелених технологій в північних країнах Європи можна пояснити вдалим географічними передумовами:

- *Гідроенергетика*: Норвегія отримує понад 95% електроенергії з гідроелектростанцій завдяки численним річкам та перепадам висот.

- *Вітрова енергетика*: Данія має вигідне розташування на узбережжі з сильними та стабільними вітрами.

- *Біомаса*: Швеція та Фінляндія мають великі лісові ресурси, що використовуються для виробництва біопалива.

Останні кілька десятиліть скандинавські країни розглядають зелені технології як сферу економічних можливостей, наприклад: данська компанія Vestas стала одним зі світових лідерів у виробництві вітрових турбін; Northvolt - шведський виробник літій-іонних акумуляторів для електромобілів, заснований у 2016 р. отримав замовлення на суму понад 50 млрд доларів від таких компаній як BMW, Volkswagen та Volvo.

Отже, досвід скандинавських країн демонструє, що лідерство в зелених технологіях вимагає комплексного підходу, що буде поєднувати політичну волю, економічні стимули, інвестиції в інновації та сильну екологічну свідомість суспільства.

Сьогодні в світі формуються нові правила гри: з кожним роком передові держави все більше задумуються про альтернативні джерела енергії, впроваджують інноваційні рішення в усі галузі економіки, встановлюють амбітні цілі щодо досягнення вуглецевої нейтральності у відповідь на глобальні кліматичні виклики. Зелена відбудова вже не є суто екологічним проєктом чи данню моді – вона має чітке економічне підґрунтя. Для України, яка стоїть перед безпрецедентними викликами повоєнної відбудови, зелений курс відкриває унікальні можливості не лише для відновлення зруйнованого, але й для якісної трансформації економіки у відповідності до глобальних тенденцій декарбонізації та енергетичного переходу. По-друге, зелена політика ЄС має значний вплив на Україну, особливо в контексті європейської інтеграції, адже ми повинні виконувати вимоги від ЄС, щоб стати повноправним членом союзу. До того ж Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) фінансово підтримує проєкти в Україні. У 2022-2023 рр. ЄІБ схвалив фінансування зелених проєктів в Україні, включаючи відновлення пошкодженої енергетичної інфраструктури та модернізацію систем централізованого теплопостачання. *Фонд Ukraine Energy Support Fund* був створений Європейською Комісією та Енергетичним Співтовариством для підтримки енергетичного сектору України. До кінця 2023 р. через цей фонд було мобілізовано понад 400 млн євро. І таких прикладів міжнародної допомоги вдосталь. Тому в контексті післявоєнної відбудови зелені технології та сталий розвиток в Україні відіграють величезну роль. Згадаємо вислів «Build Back Better», про який йшлося в першому розділі: дана концепція дає унікальну можливість не просто відновити втрачену інфраструктуру, а створити принципово нові системи, що відповідатимуть

вимогам майбутнього. Ця концепція, яка набула поширення після серії природних катастроф у різних країнах, вже довела свою успішність на всіх континентах світу. Для України це означає шанс позбутися застарілих, неефективних активів та інфраструктури радянської епохи і здійснити технологічний стрибок, впроваджуючи найсучасніші рішення у сфері зеленої енергетики, сталого будівництва та екологічного транспорту. Тож далі розглянемо конкретні інноваційні «зелені» рішення, які можливо буде застосувати в нашій державі після війни.

З урахуванням природних ресурсів та географічних особливостей *Україна має значний потенціал розвитку сонячної енергетики*, особливо в південних регіонах. Південь України (Одеська, Миколаївська, Херсонська області, Крим) отримує в середньому 1300-1400 кВт·год/м² сонячного випромінювання на рік, що перевищує показники багатьох регіонів Німеччини – європейського лідера сонячної енергетики. Аналіз потенціалу відновлюваних джерел енергії в Україні показує, що для нашої держави доцільно було б звернути увагу на таке інноваційне рішення як «плавучі сонячні батареї». Це сонячні панелі, встановлені на спеціальних понтонних конструкціях, які розміщуються на поверхні водойм (водосховищ, природних/штучних озер, затоплених територій тощо). Характерною рисою таких станцій є їх здатність ефективно використовувати незадіяні водні площі. Окрім того, водне середовище забезпечує природне охолодження сонячних панелей, що підвищує їх ефективність порівняно з наземними установками. На відміну від наземних сонячних електростанцій, плавучі СЕС не вимагають виділення цінних сільськогосподарських земель, яких в Україні чимало. Нижче представлена таблиця для порівняння показників економічної ефективності різних типів відновлювальних джерел енергії.

Показник	Плавучі СЕС	Наземні СЕС	Вітрові електростанції	Біогазові установки
Термін окупності	5-7 років	4-6 років	8-10 років	5-8 років
Вартість встановлення 1 КВт потужності	\$900-1100	\$700-900	\$1200-1500	\$1800-2500
Коефіцієнт використання встановленої потужності (КВВП)	15-18%	13-15%	30-42%	65-80%
Середня собівартість виробленої електроенергії (1 СОЕ)	\$90-110 МВт год	\$75-90 МВт год	\$75 МВт год(наземні) \$230-320 МВт год (офшорні)	\$80-120 МВт год
Використання земельних ресурсів	Мінімальне	Високе	Середнє	Низьке
Додаткові переваги	Зменшення випаровування	Швидке встановлення	Вищий Кввп взимку,	Утилізація відходів,

	я води, підвищена продуктивніс ть через охолодження панелей	, низькі експлуатацій ні витрати	балансуванн я енергосисте ми	виробництв о біодобрив
--	--	--	---------------------------------------	------------------------------

Таблиця 2.1 Джерело: складено автором на основі [3]

Особливості економічної ефективності плавучих СЕС для України

- **Потенціал для розміщення.** В Україні наявні численні водосховища, затоплені кар'єри та інші штучні водойми, які можуть бути використані для розміщення плавучих СЕС без додаткових витрат на підготовку території.

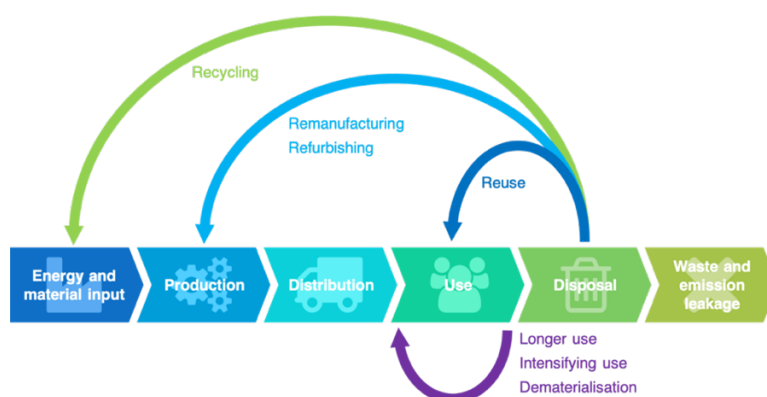
- **Комплексний економічний ефект.** Окрім виробництва електроенергії, плавучі СЕС зменшують випаровування води з поверхні водойм, що має додаткову економічну цінність в умовах посушливих регіонів півдня України.

- **Зниження витрат на обслуговування.** З досвіду країн, які вже успішно застосовують таке інноваційне рішення, водна поверхня природним чином запобігає накопиченню пилу на сонячних панелях, що знижує витрати на очищення порівняно з наземними СЕС. Наприклад, Австрія демонструє успішний досвід впровадження плавучих сонячних електростанцій, зокрема проект у містечку Графенверт потужністю 24,5 МВт, реалізований компанією Wauba r.e. на старому кар'єрі, який забезпечує електроенергією 7500 осель. Завдяки спеціальним пільгам та програмам підтримки, Австрія стала однією з найактивніших європейських країн у цій сфері, ефективно використовуючи штучні водойми для екологічно чистої генерації електроенергії.

Циркулярна економіка. Розглянувши потенціал плавучих сонячних електростанцій для України, варто відзначити, що максимальний економічний та екологічний ефект від впровадження цих технологій може

бути досягнутий лише при їх інтеграції в загальну систему циркулярної економіки. На відміну від традиційної лінійної моделі "видобути-виробити-викинути", *циркулярна економіка ґрунтується на принципах максимального повторного використання ресурсів, мінімізації відходів та подовження життєвого циклу продуктів.*

З початку другого десятиліття XXI ст. ЄС активно розвиває комплексні політики переходу від традиційної лінійної економічної моделі до замкненого ресурсного циклу. Новий етап розвитку європейської циркулярної економіки розпочався в березні 2020 р., коли Європейська Комісія затвердила оновлений стратегічний документ з розвитку циркулярної економіки. Цей документ став інтегральною частиною амбітної екологічної програми "Європейський зелений курс", що ставить на меті досягнення кліматичної нейтральності європейського континенту до середини XXI ст. Економічні прогнози, здійснені європейськими аналітичними центрами, демонструють значний потенціал циркулярної трансформації для економічного зростання. За оцінками експертів, послідовна реалізація запланованих заходів може забезпечити додатковий приріст валового внутрішнього продукту ЄС на рівні 0,5% до кінця поточного десятиліття.

Рисунок 2.1: Схема циркулярної економіки. Джерело: [52]

Європейський підхід до розвитку циркулярної економіки відзначається чітким розумінням її економічної доцільності для приватного бізнесу. Аналіз структури витрат промислових підприємств в ЄС показує, що близько 40% їхніх операційних витрат припадає на матеріали та сировину. Таким чином перехід до моделей замкненого циклу дозволяє оптимізувати ці витрати, підвищуючи загальну рентабельність та стійкість бізнесу. Беремо приклад з Німеччини, яка посідає провідні позиції у глобальному рейтингу країн, що успішно впроваджують принципи економіки замкненого циклу. *Фундаментом німецького успіху є* розвинена інфраструктура, прогресивна законодавча база та злагоджена співпраця між державним сектором, промисловими підприємствами та науково-дослідними установами. Ця *тристороння взаємодія* сформувала сприятливе середовище для розвитку практик повторного використання матеріалів, вдосконалення переробки відходів та впровадження екологічно відповідальних виробничих технологій.

Особливо показовим прикладом німецької циркулярної моделі є *автомобілебудівна галузь*. Концерн BMW Group впровадив цілісну стратегію циркулярності на всіх етапах виробничого циклу. Практичними результатами цієї стратегії є:

- Інтеграція до 20% вторинного пластику в конструкції нових автомобілів.
- Досягнення рівня 90% переробки компонентів високовольтних акумуляторних систем.
- Впровадження майже безвідходного виробництва з показником переробки промислових відходів на рівні 99%.

Аналіз нормативно-правового забезпечення циркулярної економіки в Україні свідчить про поступовий, але недостатньо системний розвиток відповідного законодавства. Незважаючи на значні кроки, зроблені останніми роками, навіть під час повномасштабного вторгнення, залишаються суттєві прогалини, які потребують заповнення для повноцінного впровадження

циркулярних практик у національну економіку. Ключовою правовою основою розвитку циркулярної економіки в Україні є прийнятий у червні 2022 р. Закон України «Про управління відходами», який встановив базові принципи поводження з відходами, що утворюються, транспортуються, переробляються або утилізуються на території України. Цей закон було розроблено відповідно до європейських стандартів і практик, що особливо важливо в контексті євроінтеграційних прагнень України. Також з 2019 р. затверджений Національний план управління відходами до 2030 р., що окреслює стратегічні заходи переходу до нової моделі управління відходами.

Отже, циркулярна економіка стає не просто трендом, а необхідністю для сталого розвитку у світі з обмеженими ресурсами. Чим швидше ми зрозуміємо, що циркулярна економіка є ключем до успішного майбутнього, тим швидше зможемо реалізувати її потенціал. Нижче представлений графік від "Circular Economy Global Market Report 2025" (Глобальний звіт про ринок циркулярної економіки 2025). Як бачимо, за прогнозами, до 2029 р. світовий ринок циркулярної економіки досягне 798,3 мільярда доларів із темпом зростання 11,4%.

Графік 2.1. Джерело: зроблено автором на основі [13]

За даними Світового економічного форуму, ініціативи циркулярної економіки можуть додати 1,8 трлн доларів економічної цінності до 2030 р. Згідно з дослідженням Deloitte та Circle Economy Foundation, циркулярна економіка, за прогнозами, допоможе зменшити викиди на 40%, створити майже 2 мільйони робочих місць і стати ринком обсягом 2-3 мільярди доларів у найближчі роки [13].

Варто згадати і про вигоду для бізнесу для усіх можливих його проявів. За даними дослідження Економічної правди, провідні компанії світу активно впроваджують циклічні бізнес-моделі. З першої сотні списку Fortune Global 44% компаній уже обрали стратегію циркулярної економіки, причому лідерами в цьому напрямку є сектори FMCG (товари повсякденного вжитку) та автомобільна промисловість. Найбільші світові корпорації, такі як Unilever, Philips, ІКЕА та Н&М, інвестують сьогодні мільярди доларів у перебудову своїх бізнес-процесів відповідно до принципів циркулярності. Ці компанії не лише зменшують використання первинних ресурсів, але й створюють нові джерела доходу через повторне використання матеріалів, ремонт та оновлення продукції [13].

Це тільки початок трансформації світової економіки. І позитивним моментом вже можна вважати те, що Міністерство економіки України також вважає, що циркулярні бізнес-моделі стануть ключовим елементом Національного плану відновлення України. В перспективі це дозволить залучити додаткові кошти від міжнародних донорів, які все більше орієнтуються на фінансування "зелених" та сталих проєктів.

Перехід до циркулярної економіки стане не лише екологічним вибором, але й потужним економічним стимулом для відновлення та модернізації українського бізнесу після війни, дозволяючи країні інтегруватися до глобальних сталих ланцюгів вартості та забезпечити довгострокову економічну стійкість.

2.3 Технології соціальної адаптації та реінтеграції

Повномасштабна війна поставила перед Україною серйозні виклики у сфері соціальної адаптації та реінтеграції різних категорій населення: внутрішньо переміщених осіб, ветеранів, людей з інвалідністю внаслідок бойових дій, а також мешканців деокупованих територій. За даними Міжнародної організації з міграції, станом на кінець 2024 р. кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні перевищує 5 мільйонів людей. Кількість ветеранів зросла до понад 1 мільйона осіб. Очевидно, що такі масштаби вимагають системного підходу до вирішення проблем соціальної адаптації та реінтеграції з використанням інноваційних технологій та найкращих світових практик. Ретельно проаналізувавши міжнародний досвід у питанні соціальної адаптації, можу сказати, що найбільш успішні інноваційні рішення були застосовані і застосовуються наразі в Ізраїлі. Так, заслуговують на особливу увагу американські та європейські рішення. Наприклад, Нідерландська інновація "Цифрові сусідства" (Digital Neighborhoods) представляє собою інтеграцію фізичних громад з цифровими платформами для створення інклюзивного середовища для нових мешканців, включаючи внутрішньо переміщених осіб. Міністерство у справах ветеранів США (VA) має бюджет понад 300 мільярдів доларів на рік і понад 400 тисяч співробітників. Попри це, система часто критикується за бюрократизм, тривалі очікування допомоги та фрагментованість послуг. Отже, я вирішила зосередитись на ізраїльському досвіді з таких причин:

1. На жаль, Ізраїль, як і Україна сьогодні, змушений будувати свою систему соціальної адаптації не як реакцію на одноразову кризу, а як постійно діючу інфраструктуру в умовах триваючого конфлікту. За словами генерал-майора запасу ЦАХАЛ І. Бріка: *"Наша система реабілітації ніколи не розглядалася як тимчасове рішення – ми розуміли, що маємо створити стійку модель, яка функціонуватиме десятиліттями"*. [11, с. 275]

2. На відміну від багатих скандинавських країн (приклад з Нідерландами) з потужними соціальними системами, Ізраїль розвивав програми реабілітації в умовах обмежених ресурсів, що змушувало шукати інноваційні та економічно ефективні рішення. Це вагомий аргумент на користь того, що ситуація близька до української реальності, де потреби в реабілітації величезні, а економічні можливості обмежені.

3. Ідея ізраїльська моделі полягає в тому, що повне усунення джерел травми за короткий термін неможливе, тому акцент робиться на розвитку стійкості та адаптивних механізмів. Ця парадигма принципово відрізняється від європейських підходів, які здебільшого розраховані на роботу з наслідками одноразових катастроф в мирному середовищі.

Доречно буде навести цитату заступника міністра оборони Ізраїлю А. Шустера під час міжнародної конференції з питань реабілітації ветеранів у 2023 р: *"Наша система реабілітації – це не просто набір медичних та соціальних протоколів. Це національна філософія, яка ґрунтується на розумінні, що піклування про тих, хто постраждав у бою та від терору, є фундаментальною умовою національної стійкості та безпеки"*. [11]

Оскільки ні США ні Європа не переживали останнім часом бойових дій на власній території, то й не мають нагальної потреби в реінтеграції суспільства. До того ж американська модель значною мірою побудована на принципі компенсацій і грошових виплат, а не на активній реінтеграції ветеранів у суспільство. Це створює ризики формування "класу професійних ветеранів", чия ідентичність і економічне благополуччя зав'язані на статусі, а не на продуктивній діяльності. Тому ряд фундаментальних відмінностей від потреб, можливостей та наявних ресурсів в Україні, роблять європейські та американські моделі малопридатними для запровадження в нашій державі. Професор Єрусалимського університету А. Резнік у статті "Порівняльний аналіз моделей реабілітації ветеранів у постконфліктних суспільствах" пояснює: *"Ізраїльська модель реабілітації формувалася в контексті*

безперервного екзистенційного конфлікту, де кордон між фронтом і тилом часто розмитий, а вплив конфлікту відчуває все суспільство. Це принципово відрізняється від американської моделі, створеної для обслуговування професійних військових, які повертаються з віддалених театрів воєнних дій до мирного суспільства" [26, с. 283].

Перейдемо до конкретних інноваційних рішень в сфері соціальної адаптації та реінтеграції. Для України найбільш перспективними є такі ізраїльські технології:

1. Мобільні групи психологічної допомоги. Суть технології полягає в тому, що після обстрілу чи теракту протягом перших годин приїжджають спеціалізовані мобільні групи психологів та соціальних працівників для надання екстреної психологічної допомоги постраждалим. У регіонах із впровадженими мобільними групами рівень звернень за психіатричною допомогою знизився на 32% протягом року згідно з дослідженнями (*Gelkopf & Greene 2023*). Також дослідження показують, що раннє втручання знижує ймовірність розвитку ПТСР в середньому на 40-45%. Цікаво, що пілотний проект у Харківській області показав зниження рівня гострих стресових реакцій на 37% серед населення, яке отримало своєчасну допомогу (за даними МОЗ України, 2023). Економічна ефективність цього підходу вражає — тобто кожна гривня, вкладена в раннє психологічне втручання, зберігає до 4,5 гривні на пізніших етапах лікування (Інститут психічного здоров'я України, 2024). На Харківщині повноцінно функціонує мережа з 25 мобільних бригад, 13 з яких працюють за підтримки міжнародних організацій. Ця система демонструє високу ефективність, особливо в прикордонних та прифронтових районах, де населення регулярно зазнає травмуючих ситуацій через обстріли. У 2024 р. фахівці Харківської регіональної психологічної служби здійснили 49 виїзних заходів до 27 територіальних громад, надаючи оперативну допомогу безпосередньо на місцях. Впровадження мобільних бригад у різних громадах області, включаючи Богодухівську, Балаклійську, Берестинську,

Зміївську та інші, підтвердило дієвість цієї моделі в українських реаліях. Досвід Харківської області доводить, що така система є не лише психологічно, але й економічно обґрунтованою, тому її поширення на всю Україну є критично важливим кроком у формуванні ефективної національної системи психологічної підтримки населення в умовах війни та післявоєнного відновлення.

2. Підтримка ветеранського підприємництва – також інноваційне рішення в контексті повоєнної відбудови. Варто відзначити, що в Україні є програма підтримки ветеранів – *Дія.Бізнес*, гранти для сімей ветеранів, пільгові кредити тощо. Проте ефективність реалізації цих механізмів не є достатньою. На практиці багато ветеранів стикаються з бюрократичними перешкодами, надмірними вимогами до документації та обмеженим доступом до реальних фінансових ресурсів. Часто банки неохоче працюють з цією категорією позичальників, незважаючи на державні гарантії, оцінюючи ветеранів як *"підвищену групу ризику"*. Тому необхідно звернути увагу на ізраїльський досвід і зрозуміти, чого саме не вистачає в Україні. Особливістю ізраїльської моделі є її комплексність – поєднання фінансової підтримки з навчанням бізнес-навичкам та довготривалим менторством. Програма також включає психологічну підтримку, оскільки підприємницька діяльність часто стає терапевтичним інструментом, що допомагає подолати наслідки бойового стресу, відновити відчуття контролю над власним життям та знайти нову соціальну ідентичність.

Враховуючи специфіку української ситуації, варто розглянути додаткові елементи:

1. Регіональну адаптацію програми з урахуванням місцевих потреб та можливостей різних областей.

2. Створення коворкінгів для ветеранського бізнесу, що сприятиме обміну досвідом та взаємній підтримці.

3. Спеціалізовані програми для ветеранів з інвалідністю.

4. Інтеграцію з існуючими державними та міжнародними програмами підтримки малого та середнього бізнесу.

Впровадження такої програми в Україні потребує тісної співпраці державних органів, бізнес-асоціацій, ветеранських організацій та міжнародних партнерів, але потенційні вигоди – від зменшення соціальної напруги до економічного зростання значно перевищують необхідні інвестиції. На жаль, компонент менторства та бізнес-супроводу в існуючій системі розвинутий недостатньо. Хоча окремі громадські організації та міжнародні проекти пропонують навчання та консультування для ветеранів-підприємців, системного підходу, подібного до ізраїльської моделі, з довготривалим супроводом та інтегрованою психологічною підтримкою, наразі немає.

Аналізуючи наведену нижче структуру Міністерства оборони Ізраїлю, можна побачити, наскільки продумана та комплексна система підтримки військовослужбовців та ветеранів. Особливу увагу варто звернути на виділені в окремий блок підрозділи, що безпосередньо відповідають за соціальну адаптацію та реінтеграцію військових:

Рівень управління	Підрозділ/Департамент	Функції
Вище керівництво	Minister of Defense	Загальне керівництво
	Deputy Defense Minister	Заступник міністра
	Chief of Staff	Начальник штабу
	Military Secretary	Військовий секретар
Системи управління	Military System	Військова система
	IDF Chief of Staff	Начальник штабу ЦАХАЛ

	IDF	Сили оборони Ізраїлю
Цивільна система	Civil System	Цивільна система
	MOD Director General	Генеральний директор МО
Спеціалізовані департаменти	Rehabilitation Department	Департамент реабілітації
	Department of Families and Commemoration	Департамент сімей та вшанування
	Foundation and Unit for Discharged Soldiers	Фонд та підрозділ для демобілізованих солдатів
	Defense and Society Department	Департамент оборони та суспільства
Кадрові та технічні служби	Human Resources	Людські ресурси
	Applications and Technology	Застосування та технології
	Defense Establishment Legal Advisor	Юридичний радник оборонного відомства
	Finance Department	Фінансовий департамент
	Budget Department	Бюджетний департамент
Координаційні структури	Joint Planning Unit	Підрозділ спільного планування
	National Emergency Management Authority	Управління національних надзвичайних ситуацій

	COGAT: Coordinator of Government Activities in the Territories	Координатор урядової діяльності на територіях
--	--	---

Таблиця 2.3: Структура Міністерства оборони Ізраїлю

Джерело: складено автором на основі [53]

Rehabilitation Department (Департамент реабілітації) – спеціалізований підрозділ, що координує всі аспекти фізичної, психологічної та професійної реабілітації військовослужбовців.

Department of Families and Commemoration (Департамент сімей та шанування) – забезпечує всебічну підтримку сімей загиблих та постраждалих військових.

Foundation and Unit for Discharged Soldiers (Фонд та підрозділ для демобілізованих солдатів) – відповідає за програми реінтеграції, включаючи підтримку підприємництва.

Defense and Society Department (Департамент оборони та суспільства) – забезпечує зв'язок між військовою та цивільною сферами життя.

Отже, в Ізраїлі підтримка ветеранів розглядається як стратегічне державне завдання, а не як другорядна соціальна функція. Програми підтримки ветеранського підприємництва інтегровані в загальну систему національної безпеки, що забезпечує їх стабільне фінансування, правовий захист та координацію з іншими державними програмами. Така багаторівнева система забезпечує безперервність підтримки – від моменту демобілізації до успішної реінтеграції в цивільне життя, включаючи розвиток власного бізнесу. Подібний підхід міг би стати моделлю для реформування української системи, де наразі підтримка ветеранського підприємництва фрагментована між різними відомствами та міністерствами без чіткої координації та стратегічного бачення.

Цифрові технології та віртуальна реальність у реабілітації.

Використавши технологію віртуальної реальності, учені змогли підібратися впритул до витоків травмуючих подій і знижувати їхній вплив на наше життя. Традиційні терапевтичні підходи, попри свою дієвість для певної категорії пацієнтів, часто супроводжуються значними недоліками. Серед них — виразні побічні реакції від медикаментозного лікування та психологічний дискомфорт через необхідність повторно проживати травматичний досвід під час експозиційної терапії. Ці фактори призводять до значного відсотка пацієнтів, які передчасно припиняють лікування.

Наукова група під керівництвом докторів Mascha van 't Wout-Frank та Noah S. Philip з Департаменту у справах ветеранів системи охорони здоров'я Провіденса (США), що проводила дослідження у 2024 р., запропонувала інноваційний метод, який може допомогти подолати ці обмеження. У клінічному дослідженні "*Virtual Reality and Transcranial Direct Current Stimulation for Posttraumatic Stress Disorder*", опублікованому в JAMA Psychiatry у березні 2024 р., вони запропонували систему віртуальної реальності, яка створює середовище, подібне до зони бойових дій, але при цьому не вимагає від пацієнтів прямої конфронтації з власними травматичними спогадами. Дослідження, проведене на 54 американських військових ветеранах з ПТСР у період з квітня 2018 по травень 2023 рр., продемонструвало, що така технологія пропонує більш м'який і водночас ефективний шлях до психологічного відновлення.

В Ізраїлі є три провідні компанії з виробництва таких технологій: SyncVR Medical, Cognixion, IVR Medical. Співпраця між Україною та Ізраїлем у сфері інноваційних технологій для лікування ПТСР має надзвичайно високий потенціал, враховуючи той факт, що за останнє десятиліття українські IT-спеціалісти тісно співпрацюють у R&D-центрах ізраїльських технологічних компаній, як віддалено, так і безпосередньо в Ізраїлі. А також декілька великих ізраїльських IT-компаній мають свої офіси

розробки в Україні, включаючи Wix, Playtika, Plarium, та інші, вже започатковано спільні українсько-ізраїльські стартап-інкубатори та акселератори, зокрема у сфері медичних технологій. Укладання спеціалізованих міждержавних угод про співпрацю у сфері медичних технологій та психічного здоров'я дозволить створити офіційну правову базу для довгострокової взаємодії двох держав, які продовжують боротись за незалежність. Паралельно, важливим елементом є формування бізнес-партнерств у вигляді спільних підприємств між українськими та ізраїльськими компаніями, що спеціалізуються на розробці та виробництві VR-рішень.

2.4 Висновки до 2 розділу

Аналіз різних інноваційних технологій для повоєнної відбудови України дозволяє зробити чимало важливих висновків щодо перспективних напрямків трансформації національної економіки.

Цифрові технології та діджиталізація демонструють не просто потенціал для відбудови, але й можливість для України закріпити свої конкурентні переваги на глобальній арені. Успіх додатку "Дія", який визнаний одним з найбільш інноваційних у світі, свідчить про те, що Україна сьогодні є не імпортером, а експортером цифрових рішень. Ця трансформація відображає глибинну зміну парадигми: від наслідування до інноваційного лідерства, від комплексу меншовартості до усвідомлення власної значущості на цифровій мапі світу. Розширення екосистеми "Дія", розвиток цифрових компетенцій населення, прискорення цифровізації бізнесу та інтеграція цифрових технологій у процеси відбудови інфраструктури мають стати пріоритетними напрямками державної політики.

Зелені технології та принципи циркулярної економіки відкривають унікальні можливості для якісної трансформації української економіки. В контексті глобальних тенденцій декарбонізації, а також у світлі вимог європейської інтеграції, зелений курс стає не просто бажаним, а необхідним

елементом повоєнної відбудови. Досвід скандинавських країн, а також Німеччини у впровадженні принципів циркулярної економіки демонструє потужний економічний потенціал такого підходу. Запропоноване інноваційне рішення «плавучі сонячні електростанції» може забезпечити швидке нарощування генерації без конкуренції за земельні ресурси. Циркулярна економіка формує нову бізнес-логіку, що дозволяє максимізувати економічну цінність наявних ресурсів та відкриває доступ до нових ринків і фінансування.

Розглянуті інноваційні підходи до соціальної адаптації, зокрема, ізраїльська модель комплексної підтримки ветеранів та постраждалих від конфлікту, можуть бути адаптовані до українських реалій з урахуванням масштабу викликів. Система підтримки повинна розглядатись не як тимчасовий захід, а як стратегічний елемент національної безпеки, що вимагає інституціоналізації на рівні спеціалізованих державних структур.

Ключовим фактором успіху повоєнної відбудови України є здатність інтегрувати різноманітні інноваційні технології в єдину систему відбудови, що забезпечить синергетичний ефект та сталість результатів. Координація цифрових, зелених та соціальних інновацій дозволить оптимізувати використання обмежених ресурсів та досягти значного позитивного впливу на економіку та суспільство.

РОЗДІЛ 3. ПОЄДНАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ДОПОМОГИ ТА ПРИВАТНИХ ІНВЕСТИЦІЙ ЯК ДЖЕРЕЛ ІННОВАЦІЙНОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ

3.1 Міжнародна допомога як каталізатор інноваційного відновлення

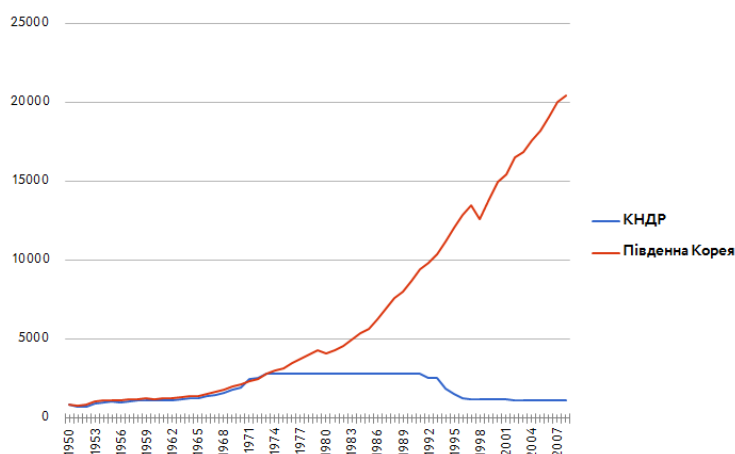
Розглянуті у попередніх розділах інноваційні технології та стратегічні підходи до повоєнної відбудови України потребують значних фінансових ресурсів для своєї реалізації. В умовах колосальних економічних втрат і

обмежених внутрішніх можливостей для акумуляції капіталу навряд чи наша держава зможе самотужки профінансувати такий масштабний та амбіційний проєкт відбудови. За оцінками Світового банку, загальні потреби у фінансуванні відновлення України протягом наступного десятиліття становлять 524 млрд доларів, що значно перевищує можливості державного бюджету та внутрішніх інвесторів. В таких умовах критичного значення набуває ефективне використання трьох ключових джерел: міжнародної донорської допомоги, приватних інвестицій та "заморожених" російських активів. Успішне поєднання цих джерел фінансування стане вирішальним фактором для інноваційного відновлення країни.

Далі розглянемо успішні приклади відбудови країн, де міжнародна допомога виступала каталізатором для залучення приватних інвестицій та запуску процесу сталого економічного розвитку. Вивчення цих кейсів дозволяє виявити ключові фактори успіху, які можуть бути адаптовані до українських реалій.

Південна Корея: від руїн до економічного дива. Південна Корея після Корейської війни (1950-1953) опинилася у надзвичайно складній ситуації – економіка країни була зруйнована, 80% промислової та транспортної інфраструктури знищено, а рівень бідності сягав майже 70%. Тогочасне становище Кореї було навіть гіршим, ніж сучасна ситуація в Україні: близько 1,5 мільйона південних корейців загинули, відбувся економічний колапс через падіння ВВП на рекордні 44%, понад 5 мільйонів біженців (третина населення). ВВП на душу населення близько 67 доларів США – нижче, ніж у більшості африканських країн того часу. Країна фактично не мала природних ресурсів, промислової бази, а її економіка була переважно аграрною з низькою продуктивністю. Проте вже протягом двох десятиліть Південній Кореї вдалося вийти з цього економічного дефолту, і як доказ цьому, знизу наведено графік динамки ВВП на душу населення в Північній та Південній Кореї у 1950-2010 рр. Це «економічне диво» є одним з вражаючих прикладів

відродження держави після війни. Тож цікаво дослідити, які саме фактори та механізми дозволили Південній Кореї здійснити стрімкий економічний прорив та як вони можуть бути застосовані в контексті повоєнної відбудови України.

Графік 3.1. Динаміка ВВП на душу населення у Північній та Південній Кореї у 1950-2008 рр, у постійних доларах 1990 р.
Джерело: [51]

Прихід до влади Пак Чон Хі у 1961 р. ознаменував радикальну зміну економічної стратегії – від невдалих спроб імпортозаміщення до експортно-орієнтованої економіки. В цей період було закладено основи ефективної моделі використання міжнародної допомоги та створено інституційні механізми, які перетворили Південну Корею з реципієнта допомоги на двигун глобальної економіки.

Ключові елементи нової стратегії були наступними:

- *Створення Ради економічного планування (РЕП) – потужної інституції з розробки та реалізації п'ятирічних планів економічного розвитку, яка забезпечувала централізовану координацію міжнародної допомоги.*

- *Розробка механізму державно-приватного партнерства, який діяв за такою схемою: Держава в особі РЕП у співпраці з експертами, що представляли фінансово-промислові кола, визначали пріоритетні напрями та*

проекти. Державні банки отримували за кордоном довгострокові кредити під державні гарантії. Цими кредитами банки фінансували на пільгових умовах чеболі, які виконували проекти, схвалені РЕП.

• *Запровадження "експортної дисципліни"* – тут критерієм успішності проекту була конкурентоспроможність чеболю на світовому ринку. Корпорації, що не досягали успіхів в експорті, були приречені на банкрутство або поглинання, держава їх не рятувала.

Результати реформ були вражаючими: середньорічні темпи економічного зростання в цей період перевищили 10%, експорт зріс з 55 мільйонів доларів у 1962 р. до понад 15 мільярдів доларів у 1979 р.

Отже, *особливу роль у південнокорейському економічному диві відіграли чеболі*. Це групи формально самостійних фірм, які є власністю певних сімей під їхнім єдиним адміністративним і фінансовим контролем (Samsung, Hyundai, LG та ін.). Більш відомий аналог такого терміну «кейрецу» або ж «дзайбацу» в Японії. (Mitsubishi, Toyota, Sony). *Україна має великі компанії в кількох стратегічних секторах, які могли б стати аналогами корейських чеболів:*

Аграрний сектор: МХП, Kernel, Астарта

Металургія: Метінвест, АрселорМіттал Кривий Ріг

IT-сектор: EPAM, SoftServe, GlobalLogic Ukraine

Енергетика: ДТЕК, Енергоатом

Оборонно-промисловий комплекс: "Укроборонпром"

Ці компанії мають необхідні управлінські компетенції, міжнародний досвід та галузеву експертизу, що дозволяє ефективно спрямовувати ресурси на модернізацію та інновації. Тому можна брати приклад з Японії та Кореї, яким вдалося створити потужні інституційні механізми для узгодження міжнародної допомоги з національними пріоритетами розвитку. На жаль, на сьогодні в Україні існує надзвичайно фрагментована система управління міжнародною допомогою, що призводить до суттєвих втрат ефективності у

використанні цього ресурсу. За даними Міністерства економіки України, станом на початок 2025 р. в країні діють понад 200 різних фондів, програм та ініціатив з надання міжнародної допомоги, що призводить до дублювання функцій та проєктів: тобто різні донори фінансують схожі ініціативи без належної координації. Значна частина обіцяної допомоги не доходить до України через складні процедури та бюрократичні перепони. Аналіз звіту Світового банку RDNA (Rapid Damage and Needs Assessment) дозволяє виділити декілька перспективних підходів до оптимізації використання міжнародної допомоги. Ці підходи передбачають суттєве переосмислення традиційних моделей та запровадження нових інструментів для перетворення допомоги на справжній каталізатор інноваційного відновлення.

Першочерговим завданням є подолання наявної фрагментації у системі управління міжнародною допомогою. Ініціатива *Ukraine Recovery Platform*, яку активно підтримує Світовий банк, має потенціал стати таким об'єднуючим механізмом для всіх донорів, що забезпечить:

1. Узгодження зусиль різних донорів навколо спільних пріоритетів
2. Запобігання дублюванню проєктів та ініціатив.
3. Рівномірне охоплення всіх секторів та регіонів, що потребують підтримки.
4. Скорочення адміністративних витрат.

По-друге, запропонована Світовим банком багаторівнева система фінансування (гранти, пільгові кредити, комерційне фінансування) фактично є сучасною адаптацією успішної корейської та японської практики "керованого кредитування". Адже в Південній Кореї державні банки отримували за кордоном довгострокові кредити під державні гарантії, а потім на пільгових умовах кредитували чеболі для реалізації пріоритетних проєктів. А в Японії Банк розвитку та спеціалізовані фінансові інституції забезпечували цільове фінансування кейрецу під заздальгідь визначені пріоритетні напрями розвитку.

Для України ця модель може бути дещо модернізована з урахуванням сучасних вимог прозорості, інклюзивності та національних відмінностей:

- Спеціалізовані галузеві фонди розвитку для трансформації міжнародної допомоги в інвестиційні ресурси для пріоритетних секторів.
- Система "банків-агентів" для спрямування пільгових кредитів не тільки великим компаніям, але й малому та середньому бізнесу.
- Механізми участі в капіталі перспективних підприємств замість прямого кредитування (ця модель також була успішно використана в Сінгапурі).

3.2 Мобілізація приватних інвестицій для повоєнної відбудови

Досвід успішного пост-конфліктного відновлення свідчить, що масштабні проекти розвитку можливі лише за умови ефективної мобілізації приватного капіталу – як внутрішнього, так і міжнародного. Для України, з огляду на масштаб руйнувань та обмеженість внутрішніх ресурсів, залучення приватних інвестицій є не просто бажаним, а необхідним елементом стратегії відбудови. Попри невизначеність щодо остаточного завершення бойових дій, Україна здатна вже зараз покращувати інвестиційний клімат в державі та впроваджувати інноваційні рішення для вирішення інституційних проблем (недосконала судова система, корупція, бюрократичні перепони тощо), які уповільнюють приплив інвестицій в державу.

Далі розглянемо дослідження «Індекс інвестиційної привабливості України», проведене Європейською Бізнес Асоціацією у партнерстві з NEQSOL Holding [4]. За результатами дослідження індекс інвестиційної привабливості України зріс до 2,49 бала у 2024 р. (з 5 можливих) з 2,44 бала у 2023 р. З 84% минулого року до поточних 79% знизилася кількість керівників бізнесу, які вважають інвестиційний клімат в Україні несприятливим. Серед них вкрай несприятливим вважають 20%. Також зазначено, що частка таких респондентів послідовно зменшується з 2022 р. – з 53% до поточних 20%. Нейтрально поточний інвестиційний клімат

оцінюють 12% топ-менеджерів (проти 7% минулого року), а 9% вважають його сприятливим.

Експерти зазначають, що загальна оцінка у 2023-2024 рр. співставна з оцінками інвестиційного клімату в "ковідному" 2020 р. Майже половина учасників дослідження, а саме 49% вважають, що інвестиційний клімат погіршився, 39% не бачать суттєвих змін та 12% вважають, що інвестиційний клімат покращився. З торішніх 57% до поточних 70% зростає кількість компаній, які мають плани продовжувати інвестиції попри війну.

Рисунок 3.1: Індекс інвестиційної привабливості України 2024
Джерело: [4]

З презентації Європейської Бізнес Асоціації (ЄБА) можна побачити, що інвестиційне середовище України має декілька позитивних тенденцій. Керівники компаній, які розглядають можливість капіталовкладень в українську економіку, підкреслюють важливість отримання країною статусу кандидата на членство в ЄС. За словами Ганни Дерев'яно, очільниці

Європейської бізнес-асоціації, цей чинник залишається ключовим протягом останніх трьох років. Серед додаткових позитивних елементів варто відзначити усунення експортних обмежень для українських товарів. Інтеграція до європейської енергетичної системи та спрощений транспортний режим з Європейським Союзом підвищують привабливість України для інвесторів. У результаті цих змін спостерігається зростання внутрішнього попиту на українські товари та послуги, що безпосередньо впливає на підвищення дохідності інвестицій. Представники крипто-валютного сектору відзначають відносно ліберальне регулювання крипто-платежів в Україні, особливо в сегменті P2P операцій.

Фахівці Європейської бізнес асоціації зазначають, що компанії-члени організації знайшли способи функціонування в складних умовах російського вторгнення. Проте, цікаво, що найбільшою перешкодою для бізнесу залишається не війна, а тіньова економіка та підвищення податкового навантаження на легальний бізнес.

Сьогодні найбільш успішними є інвестори, які мають досвід роботи в умовах воєнного стану та розуміють особливості українського ринку. Як правило, ці компанії також присутні на міжнародних ринках. Тому створення спеціальних інструментів та пільг є особливо гострим питанням для України, вирішення якого допоможе покращити інвестиційну привабливість національної економіки.

Державно-приватне партнерство. Важливим інноваційним механізмом залучення приватного капіталу для відбудови є контракти на основі результатів (*Output-Based Aid*), за якого приватні компанії отримують платежі від держави після досягнення заздалегідь визначених результатів. Прикладом такого механізму є ситуація в Руанді після геноциду 1994 р., де було запроваджено програму Rwanda Results-Based Financing (2002) у сфері охорони здоров'я, що дозволила залучити приватні компанії до надання медичних послуг. За даними Світового банку, результатом стало збільшення

доступності медичних послуг на 30% та зниження дитячої смертності на 40%. Медичні заклади (як державні, так і приватні) отримували фінансування в залежності від кількості та якості наданих послуг на основі 24 індикаторів, включаючи кількість вакцинацій, дородових оглядів, інституційних пологів та лікування недоїдання. Незалежні аудитори щоквартально перевіряли достовірність звітності медичних закладів, а спеціальні комітети проводили оцінку якості послуг. За цією програмою 80% виплачених коштів можна було використати для покращення інфраструктури та закупівлі обладнання, а 20% – для виплати бонусів медичному персоналу.

Впровадження RBF дозволило:

- Збільшити покриття медичним страхуванням з менш ніж 7% у 2003 р. до понад 75% у 2015 р.
- Підвищити доступність якісних медичних послуг для найбільш вразливих верств населення на 30%.
- Знизити материнську смертність на 78% за період 2000-2015 рр., що стало одним з найкращих показників у світі.
- Забезпечити доступ до базових медичних послуг для 93% населення, порівняно з 31% у 2002 р.

Перевагою даного механізму є зменшення навантаження на державний бюджет на початкових етапах відбудови, коли ресурси є обмеженими, та стимулювання ефективності виконання проєктів через прив'язку платежів до досягнення конкретних результатів.

Ще одним цікавим інноваційним механізмом є концепція *Payment by Results* у соціальній сфері. Велика Британія є піонером у впровадженні механізму "плати за результатами" (PbR) у різних сферах державних послуг, особливо в соціальному секторі. Інноваційним розширенням концепції PbR стали "облігації соціального впливу", впроваджені у 2010 р.

Дана облігація була вперше запущена у в'язниці Пітерборо для зниження рецидивізму серед ув'язнених, які відбули короткострокові терміни:

- *Структура фінансування*: 17 соціальних інвесторів надали £5 млн для фінансування програм реабілітації ув'язнених.

- *Механізм виплат*: Міністерство юстиції зобов'язалося виплатити інвесторам початкову суму плюс дохід (до 13% річних) лише у випадку зниження рівня рецидивізму не менше ніж на 7,5%.

- *Результати*: Програма перевершила очікування, знизивши рівень рецидивізму на 9% у першій когорті та на 11% у другій когорті ув'язнених.

- *Фінансова ефективність*: Економія для держави склала £10,2 млн при виплатах інвесторам £7,3 млн, забезпечивши чисту економію £2,9 млн. [10]

Для повоєнної відбудови України механізми державно-приватного партнерства на основі результатів (Payment by Results, PbR) можуть стати ефективним інструментом мобілізації приватного капіталу в умовах обмежених бюджетних ресурсів. Дослідження, проведене Українським центром сприяння розвитку публічно-приватного партнерства, визначає 5 ключових передумов для успішного впровадження PbR в Україні. Серед них особливо важливими є розвиток інституційної спроможності державних органів, створення відповідної нормативно-правової бази та формування екосистеми постачальників соціальних послуг, здатних працювати за таким механізмом. Не менш важливим є розробка надійних методик оцінки ефективності проєктів та створення незалежної системи верифікації результатів, що забезпечить довіру всіх зацікавлених сторін.

В українському контексті механізм PbR демонструє значний потенціал для вирішення критичних соціальних викликів повоєнного періоду. Напрями його застосування можуть охоплювати психологічну та соціальну реабілітацію ветеранів війни, реінтеграцію внутрішньо переміщених осіб, відновлення соціальних послуг на деокупованих територіях, адаптацію дітей,

постраждалих від війни, та програми професійної перепідготовки для населення постраждалих регіонів.

Концесійні моделі для відбудови інфраструктури. Це ще один приклад того, як можна ефективно залучити приватні інвестиції для відбудови України, зокрема інфраструктури.

Концесійні моделі включають будівництво або *модернізацію об'єктів приватними інвесторами за власний капітал, що ініціює держава*. Основою концесійних контрактів є державне (муніципальне) майно та громадські послуги. Держава виступає однією зі сторін концесійної угоди, за якою об'єкт надається в концесію на визначений період з оплатою та має бути повернутий у державну власність після завершення терміну дії договору. Такі моделі широко застосовуються у сферах транспортної інфраструктури, медичного обслуговування, освітніх послуг та інших галузях. Концесійна діяльність в Україні регулюється Законом України "Про концесію", прийнятим 3 жовтня 2019 р.. Закон розроблений на основі права ЄС з урахуванням кращих міжнародних практик та гармонізований із законодавством про державно-приватне партнерство. Таким чином, з 2019 р. удосконалено правове регулювання концесійної діяльності, а це створило нормативну базу для реалізації майбутніх проектів. За майже 20 років існування законодавства про державно-приватне партнерство в Україні було укладено близько 200 договорів ДПП, з яких 146 – концесійні (8 договорів концесії державного майна та 138 – комунального). Проте *масштабних інфраструктурних проектів, реалізованих на умовах концесії, в Україні поки що не було*. Тому далі розглянемо міжнародний досвід реалізації цієї концепції.

Хорватія демонструє успішний досвід впровадження концесійних моделей, особливо у сфері транспортної інфраструктури. Країна має розвинену мережу автомагістралей, частина яких управляється через концесійні угоди. Найвідомішими концесійними проектами в Хорватії є автомагістралі компанії Vina Istra (проект Істрійський Y) та Zagreb-Macelj.

VINA Istra – це хорватське акціонерне товариство, що має проект «Істрійський Y» (автомагістраль загальною довжиною 141 км, що з'єднує місто Пула з містами Умаг та Рієка). Дана концесійна угода дійсна до 15 грудня 2041 р., після чого автомагістралі будуть повернуті Республіці Хорватія без будь-якої компенсації. З початку будівництва в проект було інвестовано 600 мільйонів євро. У 2023 р. хорватський уряд підписав угоду з компанією Vina-Istra про завершення будівництва автомагістралі Істрійський Y з інвестиціями приблизно 200 млн євро. В обох основних концесійних проектах (Vina Istra та Zagreb-Macelj) хорватський уряд володіє 49 % проектною компанією, і держава підтримує проект у випадку, якщо прогнозовані обсяги трафіку падають нижче запланованого рівня. Автомагістралі, збудовані на основі концесійних моделей, мають значний вплив на економіку та туризм Хорватії: А6 (назва автомагістралі) з'єднує Загреб з морським портом Рієка, проходячи повз низку міст, забезпечує доступ до Національного парку Рісњак і опосередковано до численних курортів, зокрема в регіонах Істрія та Кварнерська затока. Це має позитивний вплив на економіку Хорватії, адже покращена транспортна інфраструктура значно стимулює торгівлю через порт Рієка, підвищує доступність туристичних регіонів Істрії та Адріатичного узбережжя, сприяє створенню нових робочих місць у сфері обслуговування та логістики, а також залучає додаткові іноземні інвестиції у промисловість завдяки кращій інтеграції країни в європейські транспортні коридори.

Отже, хорватський досвід демонструє ефективність концесійних моделей для розвитку транспортної інфраструктури при правильному структуруванні. Після аналізу цього кейсу, можна зробити висновки, що ключовими елементами успіху є:

1. Тривалі терміни концесій (25-30 рр.), що дозволяють повернути інвестиції.
2. Чіткий розподіл ризиків між державою та приватними інвесторами.

3. Залучення міжнародних компаній з досвідом будівництва та управління автомагістралями.

4. Значна роль держави у власності концесійних компаній (зазвичай 49%).

5. Ефективна система збору плати за проїзд. [36]

Ці аспекти можуть бути корисними для України при розробці та впровадженні власних концесійних проектів в інфраструктурі. Україна має значний потенціал для розвитку такої моделі державно-приватного партнерства, адже оновлене законодавство створює правове підґрунтя для реалізації таких проектів. Проте все ще необхідний подальший розвиток інституційної спроможності та накопичення практичного досвіду. Знизу представлена таблиця основних видів концесійних контрактів.

Таблиця 3.2

Основні види концесійних контрактів*

Модель	Повна назва	Опис
BLOT	Build, Lease, Operate, Transfer	Приватний суб'єкт фінансує, проектує, будує й експлуатує об'єкт, стягує кошти з користувачів, вносить орендну плату та передає право власності державі після завершення строку
BOT	Build, Operate, Transfer	Приватний власник будує і використовує об'єкт, приймаючи ризики, а після закінчення терміну дії угоди право власності переходить до держави
BOO	Build, Own, Operate	Приватний власник фінансує, будує, володіє та експлуатує об'єкт, а держава купує послуги, забезпечуючи мінімальний дохід

BTO	Build, Transfer, Operate	Після завершення будівництва об'єкт передається державі, але продовжує надаватись у користування приватному власникові
BOMT	Build, Operate, Maintain, Transfer	Приватному власнику делегуються повноваження не лише з будівництва й експлуатації, а й з обслуговування об'єкта
BLT	Build, Lease, Transfer	Приватний власник фінансує та будує об'єкт, за договором оренди експлуатує його, приймаючи всі ризики, та передає право власності державі після закінчення строку
ROT	Rehabilitate, Operate, Transfer	Об'єкт передається приватному власнику для відновлення (реконструкції), експлуатації та подальшої передачі державі
RLT	Rehabilitate, Lease or Rent, Transfer	Приватний власник відновлює об'єкт, орендує або бере в лізинг у державного власника, а потім передає державі
BROT	Build, Rehabilitate, Operate, Transfer	Приватний власник відновлює або завершує частково збудований об'єкт, експлуатує його протягом дії угоди та повертає державі

Джерело: [36]

Для України перспективним є використання концесійних моделей у таких сферах, як: морські порти та транспортна інфраструктура; енергетична інфраструктура, особливо у сфері відновлюваної енергетики; комунальна інфраструктура (водопостачання, водовідведення, поводження з відходами); розбудова логістичних хабів на кордоні з ЄС тощо.

3.3 Цифрові платформи для забезпечення прозорості використання коштів на відбудову

Україна, з її високорозвиненим ІТ-сектором та досвідом цифрової трансформації, має унікальні передумови для впровадження найсучасніших технологій у процес відбудови. Вже сьогодні можна виділити кілька відомих інноваційних ініціатив, які демонструють потенціал цифрових рішень для забезпечення прозорості та ефективності:

○ *Prozorro i Prozorro.Sale* – системи електронних публічних закупівель та продажів. За оцінками Transparency International, впровадження Prozorro дозволило заощадити понад 6 мільярдів доларів державних коштів за 6 років роботи системи.

○ *Dorotoga* – єдина платформа для управління гуманітарною допомогою, що дозволяє координувати зусилля різних благодійних організацій та розподіляти допомогу серед населення.

○ *Diia.City* – спеціальний правовий режим для ІТ-компаній, який може стати основою для залучення технологічного капіталу у процес відбудови.

Досліджуючи інноваційні рішення в розвинутих країнах світу, можна зробити висновок, що одним з найбільш успішних рішень є створення «цифрових двійників великих міст», що відповідає концепції Build back better та цілям сталого розвитку. Наприклад, один із найбільш інноваційних проєктів Данії – Energy Lab Nordhavn – використовує цифрового двійника для оптимізації енергетичних систем нового району Копенгагена. Цифровий двійник інтегрує дані про: виробництво енергії (вітрові турбіни, сонячні панелі, теплові насоси), споживання енергії в будівлях, системи зберігання енергії, електричні транспортні засоби та їх зарядні станції, централізоване теплопостачання.

Система автоматично оптимізує енергетичні потоки, забезпечуючи максимальне використання відновлюваних джерел енергії. За даними Technical University of Denmark, яка є партнером проєкту, використання цифрового двійника дозволило інтегрувати на 30% більше відновлюваної енергії порівняно з традиційними підходами та знизити пікове навантаження

на мережу на 25% [42]. Цінним аспектом данського досвіду для України є інтеграція цифрових двійників з процесами громадської участі. Данські міста активно використовують цифрові двійники для залучення громадян до процесів планування та прийняття рішень. *Copenhagen Urban CoDevelopment* – платформа, яка дозволяє мешканцям Копенгагена взаємодіяти з цифровим двійником міста, пропонувати ідеї щодо розвитку міських просторів та оцінювати різні сценарії розвитку. Платформа використовує технології доповненої реальності, які дозволяють громадянам "бачити" майбутні зміни безпосередньо на вулицях міста.

Продовжуючи аналіз данського досвіду цифрових платформ, розглянемо платформу «*Open Data DK*». Це національна платформа відкритих даних, створена в 2016 р. як співпраця між данськими муніципалітетами. Платформа збирає, структурує та публікує дані з різних державних джерел, роблячи їх доступними для громадян, бізнесу та дослідників. За даними Міністерства фінансів Данії, використання *Open Data DK* допомогло підвищити прозорість державних витрат на 45% та сприяло розвитку цілої екосистеми сервісів, які використовують ці дані для вирішення суспільних проблем. Економічний ефект від впровадження платформи оцінюється в 1,5-2 млрд данських крон щорічно [51].

Данія є лідером у впровадженні принципів циркулярної економіки, і цифрові технології відіграли ключову роль у цьому процесі. П'ять років тому був запущений *проект Circular Economy Data Platform*, який:

- Відстежує рух матеріалів у економіці, виявляючи можливості для їх повторного використання
- Здійснює моніторинг кількості відходів та ефективність їх переробки
- Створює цифрові паспорти матеріалів, що використовуються в будівництві
- Оцінює ступінь "циркулярності" різних інфраструктурних проєктів

Теоретичним підґрунтям є *концепція "циркулярної економіки"*, що передбачає перехід від лінійної моделі виробництва та споживання до циклічної, де відходи одних виробничих процесів стають ресурсами для інших, мінімізуючи негативний вплив на довкілля та максимізуючи ефективність використання ресурсів. Для України створення такої платформи даних циркулярної економіки може стати важливим інструментом залучення інвестицій у сталу відбудову.

Отже, враховуючи потужний ІТ-потенціал України, впровадження подібних цифрових платформ для забезпечення прозорості використання коштів на відбудову є цілком реалістичним завданням. Насьогодні поєднання зеленої та цифрової економіки – це не просто бажаний, а неминучий процес, який відповідає глобальним трендам сталого розвитку та вимогам європейської інтеграції. Такий підхід цілком відповідає європейським цінностям та принципам, що особливо важливо в контексті шляху України до ЄС як повноправного члена. Активна співпраця з міжнародними партнерами та обмін досвідом дозволять Україні швидко впровадити найкращі світові практики, забезпечуючи максимальну прозорість процесів відбудови та ефективне використання залучених ресурсів.

3.4 Висновки до 3 розділу

Міжнародна допомога Україні має виступати не просто джерелом фінансування, а каталізатором інноваційного економічного відновлення. Досвід Південної Кореї демонструє, що ефективне використання допомоги можливе за умови створення потужної інституційної системи координації та цільового спрямування ресурсів у пріоритетні галузі. Запропонована Світовим банком платформа Ukraine Recovery Platform має потенціал стати таким об'єднуючим механізмом, що дозволить подолати наявну фрагментацію в системі управління міжнародною допомогою.

Залучення приватних інвестицій є не просто бажаним, а необхідним елементом стратегії відбудови. Незважаючи на зростання індексу

інвестиційної привабливості України з 2,44 у 2023 до 2,49 бала у 2024 р., значна частина потенційних інвесторів (79%) все ще вважає інвестиційний клімат несприятливим. Це вимагає впровадження інноваційних механізмів державно-приватного партнерства, таких як контракти на основі результатів (Output-Based Aid) та облигації соціального впливу (Social Impact Bonds), які довели свою ефективність у пост-конфліктних умовах.

Концесійні моделі є перспективним інструментом залучення приватного капіталу для відбудови держави, зокрема інфраструктури. Досвід Хорватії з реалізації інфраструктурних проєктів (в цьому пункті йшлося про автомагістралі Vina Istra та Zagreb-Macelj) демонструє важливість чіткого розподілу ризиків між державою та приватними інвесторами, тривалих термінів концесій (25-30 років) та активної участі держави у власності концесійних компаній.

Впровадження цифрових платформ для забезпечення прозорості використання коштів на відбудову є критично важливим для підвищення довіри міжнародних партнерів та громадськості. Успішний досвід України з впровадження систем ProZorro, eDoromoga та Diia.City створює основу для розробки комплексних цифрових рішень з управління процесами відбудови. Особливо перспективним є впровадження цифрових двійників міст та платформ даних циркулярної економіки, що успішно використовуються в Данії.

Отже, комплексне застосування цих підходів дозволить максимально ефективно поєднати різні джерела фінансування для повоєнної відбудови України та забезпечити не просто відновлення зруйнованого, а якісну трансформацію національної економіки відповідно до принципу "Build Back Better".

ВИСНОВКИ

Головною концептуальною ідеєю повоєнної відбудови України має стати принцип "**Build Back Better**" (відбудувати краще, ніж було), що передбачає використання кризи як каталізатора для фундаментальної трансформації економіки на засадах сталого розвитку, цифровізації та європейської інтеграції. Повномасштабна війна парадоксальним чином створює унікальне "вікно можливостей" для здійснення якісного стрибка в розвитку, реалізації шумпетерівської концепції "творчого руйнування" та впровадження інноваційних технологій, які в мирний час зіткнулися б зі значним опором з боку суспільства.

Для успішної реалізації такої моделі необхідно забезпечити ефективне поєднання кейнсіанського підходу до стимулювання сукупного попиту через державні інвестиції в інфраструктуру, шумпетерівського наголосу на інноваціях та підприємстві, а також інституційної трансформації в напрямку формування "*інклюзивних інститутів*" (за термінологією Аджемоглу і Робінсона). Досвід успішного пост-конфліктного відновлення, зокрема Хорватії та Південної Кореї, демонструє, що такий інтегрований підхід є значно ефективнішим, ніж односторонні стратегії.

У роботі запропоновано низку інноваційних рішень для повоєнної відбудови України:

У сфері цифрової трансформації – розвиток концепції "Українського цифрового дива" на основі успішної реалізації застосунку "Дія", яка сьогодні визнана одним із найбільш інноваційних цифрових рішень у світі. Це дозволить не лише оптимізувати процеси відбудови, але й створити потужний експортний продукт.

У сфері енергетики – впровадження плавучих сонячних електростанцій як інноваційного рішення, що дозволяє ефективно використовувати водну поверхню, не конкуруючи за цінні сільськогосподарські землі, та забезпечує вищу ефективність порівняно з наземними СЕС.

У соціальній сфері – адаптація ізраїльської моделі реабілітації, зокрема, мобільних груп психологічної допомоги та комплексної підтримки ветеранського підприємництва, що забезпечує не лише лікування травм, але й повноцінну реінтеграцію постраждалих у суспільство.

У сфері фінансування – впровадження інноваційних механізмів залучення приватного капіталу, таких як контракти на основі результатів (Output-Based Aid), облигації соціального впливу (Social Impact Bonds) та концесійні моделі для відбудови інфраструктури.

У сфері забезпечення прозорості чого-? – розробка цифрових платформ на основі данського досвіду "цифрових двійників" міст та платформ даних циркулярної економіки, що дозволить максимально ефективно використовувати залучені ресурси та підвищити довіру донорів.

Особливого значення в контексті повоєнної відбудови набуває процес європейської інтеграції України. Як показав досвід Хорватії, послідовний та незмінний курс на європейську інтеграцію став ключовим фактором її успішного пост-конфліктного відновлення, тоді як інші балканські країни (Боснія і Герцеговина, Сербія), які не змогли визначитись із геополітичними пріоритетами, продемонстрували значно гірші економічні результати. Конституційне закріплення євроінтеграційного курсу України у 2019 р. та отримання статусу кандидата на членство в ЄС створюють надійний "зовнішній якір" для інституційних трансформацій та забезпечують довгострокову передбачуваність для інвесторів, подібно до того, як це відбувалось у Хорватії. *Вимоги ЄС щодо зеленого переходу, цифровізації та інституційних реформ цілком відповідають принципу "Build Back Better" та служать чіткою дорожньою картою для системних змін.*

Підсумовуючи, можна стверджувати, що *повоєнна відбудова для України – це не лише виклик, але й історична можливість для фундаментальної модернізації економіки та суспільства.* Використовуючи принципи трансформаційної стійкості замість простого відновлення, Україна

здатна не лише подолати наслідки війни, але й створити якісно нову економічну модель, що відповідатиме найвищим світовим стандартам конкурентоспроможності, сталості та інклюзивності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Аджемоглу Д., Робінсон Дж. Чому нації занепадають. Походження влади, багатства та бідності. Київ: Наш формат, 2016. 440 с.

2. Дослідницький проєкт на тему "Німецьке економічне диво". Київ: НаУКМА, 2024.

[https://ukmaedu.sharepoint.com/:w:/r/sites/a_849/_layouts/15/Doc.aspx?sourcedoc=%7BFD0380BA-E057-466A-B0D7-](https://ukmaedu.sharepoint.com/:w:/r/sites/a_849/_layouts/15/Doc.aspx?sourcedoc=%7BFD0380BA-E057-466A-B0D7-96AC40EEA637%7D&file=%25u0414%25u043e%25u0441%25u043b%25u0456%25u0434%25u043d%25u0438%25u0446%25u044c%25u043a%25u0438%25u0438%25u0306%20%25u043f%25u0440%25u043e%25u0454%25u043a%25u0442%20%25u043d%25u0430%20%25u0442%25u0435%25u043c%25u0443%20%27%25u041d%25u0456%25u043c%25u0435%25u0446%25u044c%25u043a%25u0435%20%25u0435%25u043a%25u043e%25u043d%25u043e%25u043c%25u0456%25u0447%25u043d%25u0435%20%25u0434%25u0438%25u0432%25u043e%27.docx&action=default&mobileredirect=true)

[96AC40EEA637%7D&file=%25u0414%25u043e%25u0441%25u043b%25u0456%25u0434%25u043d%25u0438%25u0446%25u044c%25u043a%25u0438%25u0438%25u0306%20%25u043f%25u0440%25u043e%25u0454%25u043a%25u0442%20%25u043d%25u0430%20%25u0442%25u0435%25u043c%25u0443%20%27%25u041d%25u0456%25u043c%25u0435%25u0446%25u044c%25u043a%25u0435%20%25u0435%25u043a%25u043e%25u043d%25u043e%25u043c%25u0456%25u0447%25u043d%25u0435%20%25u0434%25u0438%25u0432%25u043e%27.docx&action=default&mobileredirect=true](https://ukmaedu.sharepoint.com/:w:/r/sites/a_849/_layouts/15/Doc.aspx?sourcedoc=%7BFD0380BA-E057-466A-B0D7-96AC40EEA637%7D&file=%25u0414%25u043e%25u0441%25u043b%25u0456%25u0434%25u043d%25u0438%25u0446%25u044c%25u043a%25u0438%25u0438%25u0306%20%25u043f%25u0440%25u043e%25u0454%25u043a%25u0442%20%25u043d%25u0430%20%25u0442%25u0435%25u043c%25u0443%20%27%25u041d%25u0456%25u043c%25u0435%25u0446%25u044c%25u043a%25u0435%20%25u0435%25u043a%25u043e%25u043d%25u043e%25u043c%25u0456%25u0447%25u043d%25u0435%20%25u0434%25u0438%25u0432%25u043e%27.docx&action=default&mobileredirect=true)

3. Біоенергетична асоціація України. Аналітичний звіт щодо потенціалу відновлюваної енергетики в Україні. Київ: БАУ, 2023. URL: <https://uabio.org/materials/analytical-reports/> (дата звернення: 15.04.2025).

4. Європейська Бізнес Асоціація. Індекс інвестиційної привабливості України. 2024. URL: <https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2024/11/UKR-Invest-Index-2024.pdf> (дата звернення: 10.05.2025).

5. Інститут психічного здоров'я України. Оцінка економічної ефективності раннього психологічного втручання. Київ: ІПЗУ, 2024. 78 с.

6. Кабінет Міністрів України. Визначено шість населених пунктів, де відбуватиметься комплексне відновлення за новими принципами. Урядовий портал. 2023. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/vyznacheno-shist-naselenykh-punktiv-vidnovlenni> (дата звернення: 15.05.2025).

7. МОЗ України. Результати пілотного проєкту з впровадження мобільних груп психологічної допомоги в Харківській області. Київ: Міністерство охорони здоров'я України, 2023. 42 с.

8. Пошедін О. І. План Маршалла як передумова євроатлантичної інтеграції. Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2010. Вип. 16.

9. Світовий банк. Звіт про оцінку збитків і потреб України (RDNA4). 2024. URL:

<https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/96bd9c94-c327-49b4-8aff-fe125686f04e/content> (дата звернення: 02.05.2025).

10. Український центр сприяння розвитку публічно-приватного партнерства. Впровадження механізмів фінансування на основі результатів в Україні: передумови та перспективи. Київ: УЦПП, 2023. 65 с.

11. Brik I. Israel's Rehabilitation System: Building National Resilience in a Continuous Conflict Environment. *Journal of Post-Conflict Studies*. 2023. Vol. 15, no. 3. P. 267-285. URL: <https://doi.org/10.1080/17467586.2023.2198763> (date of access: 20.05.2025).

12. Carpenter S., Folke C. Transformational Resilience in Post-Conflict Societies. *Resilience: International Policies, Practices and Discourses*. 2015. Vol. 3, no. 2. P. 115-132. URL: <https://doi.org/10.1080/21693293.2015.1020974> (date of access: 05.04.2025).

13. Circular Economy Global Market Report. Global Trends in Circular Economy Market Size and Growth Rate 2025 to 2029. *Global Market Insights*, 2025. 128 p.

14. De Long J. B., Eichengreen B. The Marshall Plan: History's Most Successful Structural Adjustment Program. *NBER Working Paper*. 1991. No. 3899. 64 p. URL: <https://www.nber.org/papers/w3899> (date of access: 10.03.2025).

15. Eichengreen B. *Europe's Postwar Recovery*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. 368 p.

16. European Commission. *Digital Government Benchmark 2023*. Brussels: EU Publications Office, 2023. 142 p.

17. Gelkopf M., Greene T. Mobile Mental Health Teams in Conflict Zones: A Comparative Analysis. *Journal of Traumatic Stress*. 2023. Vol. 36, no. 2. P. 321-334. URL: <https://doi.org/10.1002/jts.22837> (date of access: 25.04.2025).

18. Gunderson L. H., Holling C. S. *Panarchy: Understanding Transformations in Human and Natural Systems*. Washington, DC: Island Press, 2002. 507 p.

19. Holling C. S. Resilience and Stability of Ecological Systems. *Annual Review of Ecology and Systematics*. 1973. Vol. 4. P. 1-23. URL: <https://doi.org/10.1146/annurev.es.04.110173.000245> (date of access: 22.03.2025).

20. Jovic D. Croatia after Tudjman: Political Transformation and the Path to the EU. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*. 2006. Vol. 8, no. 2. P. 117-143. URL: <https://doi.org/10.1080/14613190600587996> (date of access: 15.03.2025).

21. McCraw T. K. *Prophet of Innovation: Joseph Schumpeter and Creative Destruction*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2009. 736 p.

22. North D. C. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. 152 p.

23. Ostrom E. *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. 294 p.

24. Pavlovic S. The Lost Decade: Serbian Transformation after Milosevic. *Southeast European and Black Sea Studies*. 2016. Vol. 16, no. 4. P. 593-612. URL: <https://doi.org/10.1080/14683857.2016.1242872> (date of access: 10.04.2025).

25. Reinert E. S., Reinert S. A. Creative Destruction in Economics: Nietzsche, Sombart, Schumpeter. In: *Friedrich Nietzsche (1844-1900): Economy and Society* / J. G. Backhaus & W. Drechsler (Eds.). Springer, 2006. P. 55-85. URL: https://doi.org/10.1007/978-0-387-32980-2_4 (date of access: 17.03.2025).

26. Reznik A. Comparative Analysis of Veteran Rehabilitation Models in Post-Conflict Societies. *Journal of Military and Veterans' Health*. 2021. Vol. 29, no. 3. P. 276-291.

27. Schumpeter J. A. *Capitalism, Socialism, and Democracy*. 3rd ed. New York: Harper Perennial Modern Classics, 2008. 464 p.

28. Skidelsky R. *Keynes: The Return of the Master*. New York: PublicAffairs, 2009. 240 p.

29. UNDP. *Post-Conflict Economic Recovery: Enabling Local Ingenuity*. New York: UN Publications, 2008. 168 p. URL: <https://www.undp.org/publications/post-conflict-economic-recovery> (date of access: 05.03.2025).

30. van 't Wout-Frank M., Philip N. S. Virtual Reality and Transcranial Direct Current Stimulation for Posttraumatic Stress Disorder. *JAMA Psychiatry*. 2024. Vol. 81, no. 3. P. 225-233. URL: <https://doi.org/10.1001/jamapsychiatry.2023.4530> (date of access: 12.05.2025).

31. Walker B., Holling C. S., Carpenter S. R., Kinzig A. Resilience, Adaptability and Transformability in Social-ecological Systems. *Ecology and Society*. 2004. Vol. 9, no. 2. P. 5. URL: <http://www.ecologyandsociety.org/vol9/iss2/art5/> (date of access: 20.03.2025).

32. Williamson O. E. *The Economic Institutions of Capitalism*. New York: Free Press, 1985. 450 p.

33. Williamson O. E. Comparative Economic Organization: The Analysis of Discrete Structural Alternatives. *Administrative Science Quarterly*. 1991. Vol. 36, no. 2. P. 269-296. URL: <https://doi.org/10.2307/2393356> (date of access: 14.03.2025).

34. World Bank. *Post-Conflict Reconstruction: The Role of the World Bank*. Washington, DC: World Bank, 1998. 95 p.

35. World Bank. *Economic Resilience and Recovery in the Western Balkans*. Washington, DC: World Bank, 2018. 118 p. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/29185> (date of access: 18.03.2025).

36. Закон України «Про концесію» № 155-IX від 03.10.2019. Відомості Верховної Ради. 2019. № 48. ст. 325. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/155-20> (дата звернення: 15.04.2025).

37. Закон України «Про управління відходами» від 20.06.2022 № 2320-IX. Відомості Верховної Ради. 2022. № 29. ст. 235. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20> (дата звернення: 18.04.2025).

38. KSE Institute. Прямі збитки інфраструктури України від війни. 2024. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalni-zbitki-zapodiyanisivilniy-infrastrukturi/> (дата звернення: 10.05.2025).

39. Офіс ефективного регулювання (BRDO). Міжнародний досвід забезпечення прозорості та підзвітності у відновленні економіки. Київ, 2022. 34 с. URL: <https://brdo.com.ua/wp-content/uploads/2022/06/UA-international-experience-transparent-accountable-recovery.pdf> (дата звернення: 12.05.2025).

40. Міністерство економіки України. Рання відбудова – пріоритет Уряду, що вимагає значного залучення інвестицій. Юлія Свириденко на зустрічі з Послом Великої Британії. 2023. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail/9dcae660-843a-405b-9540-59e7dfacc28?lang=uk-UA&title=RanniaVidbudovaPrioritetUriadu-SchoVimagaZnachnogoZaluchenniaInvestitsii-YuliiaSviridenkoNazustrichiZPoslomVelikoiBritanii&showMenuTree=true> (дата звернення: 11.05.2025).

41. Pragmatika.Media. Digital twin для будівництва та управління нерухомістю: запуск стартапу під час війни від Urbanistyka Hub. 2023. URL: <https://pragmatika.media/digital-twin-dlia-budivnytstva-ta-upravlinnia-nerukhomistiu-zapusk-startapu-pid-chas-vijny-vid-urbanistyka-hub/> (дата звернення: 15.05.2025).

42. State of Green. EnergyLab Nordhavn – New Urban Energy Infrastructures. URL: <https://stateofgreen.com/en/solutions/energylab-nordhavn/>

43. Якобчук В. П. Історія економіки та економічної думки : Навч. посіб. / В. П. Якобчук, Ю. В. Богоявленська, С. В. Тищенко. К.: «Центр учбової літератури», 2015. 476 с. *Istoriia_ekonomiky_ta_ekonomichnoi_dumky.pdf*

44. Tooze A. The Deluge: The Great War, America and the Remaking of the Global Order, 1916-1931. New York: Viking, 2014.

45. Вікіпедія. Циркулярна економіка. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Циркулярна_економіка (дата звернення: 10.05.2025).

46. Anthropic. Claude AI (Version 3.7 Sonnet). 2025

47. United Nations. Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. New York: UN, 2015. 35 p.

48. Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь 2017. Київ: Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, 2017. 176 с. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/natsionalna-dopovid-csr-Ukrainy.pdf>

49. Statista. Marshall Plan Aid by Country 1948-1952. 2024. URL: <https://www.statista.com/statistics/1219898/marshall-plan-aid-by-country/>

50. Міністерство цифрової трансформації України. Мінцифра та уряд Естонії розробили застосунок mRiik на базі Дії. 19 січня 2023. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/mintsifra-ta-uryad-estonii-rozrobili-zastosunok-mriik-na-bazi-dii>

51. Стаття з журналу REICST. 2024.
URL: <https://reicst.com.ua/pmtp/article/download/2024-5-04-01/2024-5-04-01/1272>

52. Джерело: Ellen MacArthur Foundation. Circular Economy Diagram.
URL: <https://ellenmacarthurfoundation.org/circular-economy-diagram>

53. Ministry of Defense of Israel. Official Website. URL: <https://english.mod.gov.il/Pages/default.aspx>